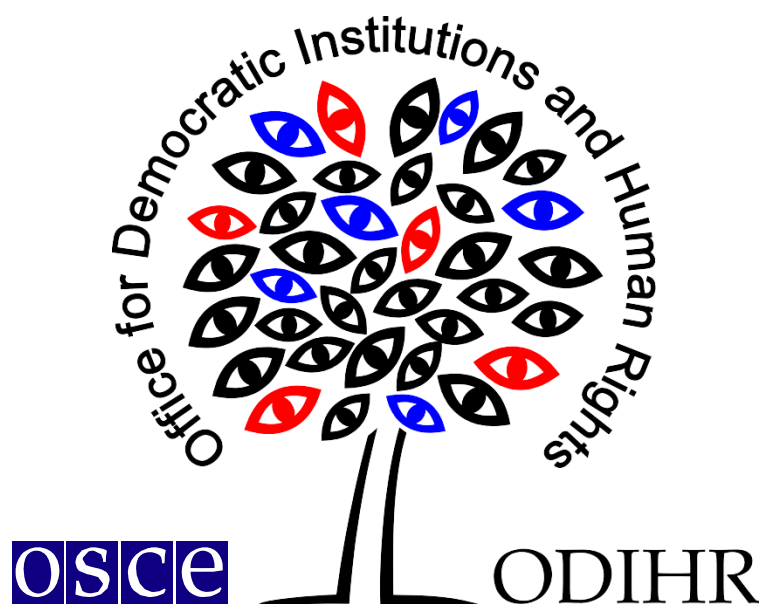

Четвертий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні

12 грудня 2023 року

**Четвертий проміжний звіт щодо виявлених порушень
міжнародного гуманітарного права та міжнародного
права прав людини в Україні**

Зміст

I. Резюме звіту	3
II. Вступ	5
III. Огляд ситуації з 1 червня 2023 року	7
<i>а. Триваючі порушення МГП під час ведення бойових дій</i>	<i>7</i>
<i>б. Наслідки руйнування Каховської греблі</i>	<i>11</i>
<i>в. Напади на гуманітарний персонал, об'єкти та майно</i>	<i>13</i>
<i>г. Ситуація з військовополоненими</i>	<i>14</i>
<i>д. Примусові переміщення та депортації дітей</i>	<i>17</i>
<i>е. Колабораційна діяльність</i>	<i>18</i>
IV. Конкретні проблеми, повідомлені БДППЛ свідками та потерпілими особами .	19
<i>а. Свавільні позбавлення волі та примусові зникнення на територіях, підконтрольних російській владі</i> .	<i>19</i>
<i>б. Катування та жорстоке поводження на територіях, підконтрольних російській владі</i>	<i>26</i>
<i>в. Евакуація, незаконне переміщення, так звані «депортація» цивільного населення з окупованих територій та «процес фільтрації»</i>	<i>32</i>
<i>г. Примусове прийняття російського громадянства</i>	<i>38</i>
<i>д. Незаконні обмеження права на свободу мирних зібрань</i>	<i>40</i>
V. Оновлені тимчасові рекомендації	43

I. Резюме звіту

1. Відповідно до свого моніторингового мандату, БДППЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу в Україні (ІМУ) з метою здійснення спостереження та звітування щодо найбільш нагальних проблем, що впливають на життя цивільних осіб та військовополонених, після військового нападу з боку Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року. Це четвертий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ), підготовлений ІМУ на основі висновків та рекомендацій, викладених у трьох попередніх проміжних звітах.
2. Звіт містить короткий огляд подій у контексті збройного конфлікту з 1 червня по 30 листопада 2023 року. Разом з тим, основна частина звіту зосереджена на конкретних питаннях, про які 91 свідок повідомив БДППЛ під час п'яти моніторингових візитів, проведених БДППЛ у другій половині 2023 року. Звіт також ґрунтується на даних дистанційного моніторингу ІМУ з використанням методів розслідування з відкритих джерел та інформації, наданої установами Російської Федерації та України, організаціями громадянського суспільства, а також іншими суб'єктами.
3. Моніторинг БДППЛ виявив, що сили Російської Федерації продовжували використовувати зброю вибухової дії з широкою зоною ураження під час нападів на густонаселені райони України, що призвело до численних жертв серед цивільного населення як у районах, де ведуться активні бойові дії, так і в містах, віддалених від лінії зіткнення. БДППЛ також зібрало інформацію щодо обстрілів об'єктів цивільної інфраструктури, зокрема об'єктів життєзабезпечення цивільного населення та об'єктів культурної спадщини. З кінця вересня, напередодні зимового періоду, Російська Федерація відновила атаки на критично важливі об'єкти енергетичної інфраструктури. Хоча і в значно менших масштабах, українські збройні сили обстрілювали населені райони України, окуповані Російською Федерацією, що призвело до жертв серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів.
4. Руйнування Каховської греблі та подальша повінь мали катастрофічні гуманітарні і екологічні наслідки: десятки людей загинули або зникли безвісти, тисячі переміщених осіб і зруйнованих будинків на території, де раніше мешкало 100 000 людей. Евакуйовані мешканці, яким допомагали гуманітарні організації, повідомляли, що під час спроби втечі, вони потрапляли під обстріли з боку сил Російської Федерації. У більш широкому сенсі, збільшилася кількість нападів на гуманітарні операції, що призвело до загибелі гуманітарних працівників, знищення запасів і перебоїв у наданні екстреної допомоги, у той час як умови надання гуманітарної допомоги погіршилися.

5. БДПЛ отримало додаткові повідомлення про катування українських військовополонених. Обидві сторони продовжують піддавати військовополонених публічній цікавості, порушуючи норми МПП, причому українські військовополонені частіше ризикують потрапити у таку ситуацію. Російська Федерація та пов'язані з нею органи влади висунули звинувачення у «тероризмі» проти осіб, яким мав би бути наданий статус військовополонених.
6. Продовжували надходити повідомлення про примусове переміщення та депортацію українських дітей, як в межах окупованих Російською Федерацією територій України, так і з цих територій до Російської Федерації. Оцінити точну кількість постраждалих дітей залишається великим викликом.
7. Українська влада продовжувала розслідувати та засуджувати осіб за колабораціонізм з російською окупаційною владою. Зберігається занепокоєння щодо нечіткості формулювань чинного законодавства і, в деяких випадках, неспроможності розрізнити «добровільну» співпрацю, за яку можна притягувати до відповідальності на законних підставах, і співпрацю під примусом, яка не повинна бути кримінально караною.
8. БДПЛ продовжило документувати випадки свавільних затримань на окупованих Російською Федерацією територіях, опитавши 22 постраждалі особи, а також 12 свідків і отримавши ще 11 достовірних повідомлень про такі інциденти, деякі з яких можуть бути прирівняні до примусових зникнень і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом (*інкомунікадо*). Інформація свідчить про те, що багато з них стали мішенню для переслідувань за їхню реальну або уявну підтримку українських збройних сил або за їхню відмову співпрацювати з окупаційною адміністрацією, а також за інші прояви «антиросійських» позицій.
9. Інформація, отримана БДПЛ від жертв і свідків, свідчить про широке і систематичне застосування тортур Російською Федерацією на окупованих територіях України. Двадцять із 22 постраждалих від свавільних затримань осіб повідомили, що під час перебування під вартою їх піддавали катуванням або іншому жорсткому поводженню. Щонайменше шестеро повідомили про сексуальне насильство, а також про те, що були свідками катувань інших осіб, включно із одним свідченням очевидця, який стверджував, що затриманих катували до смерті. Катування, як повідомлялося, здебільшого застосовувалися під час допитів і були спрямовані на отримання інформації, а також на покарання або приниження жертв. Найпоширенішим методом катувань було жорстоке побиття, яке у багатьох випадках залишало жертвам довготривалі фізичні ушкодження та травми. Двоє колишніх українських військовополонених повідомили про те, що їх катували під час утримання під вартою в Російській Федерації та утримували разом із цивільними особами.
10. Свідки та постраждалі надали БДПЛ детальну інформацію про пересування і переміщення цивільних осіб з окупованих територій, значну частину якого можна

вважати примусовим, а отже, незаконним. Свідки описували різні причини, що змусили їх виїхати, зокрема, обмеження, накладені окупаційною владою, бойові дії, що загрожували їхнім життям, та примус до співпраці з окупаційною владою. Двоє свідків розповіли про примусову «депортацію» на території, підконтрольні українському уряду. Деякі свідки описували випадки, коли під час втечі вони потрапляли під обстріл з боку сил Російської Федерації та були змушені пересуватися замінованими дорогами.

11. Багато свідків з окупованих територій описували різні примусові заходи та дії, спрямовані на те, щоб змусити їх стати громадянами Росії. Правила та обмеження, а також залякування громадян України з метою примушення їх до зміни громадянства є серйозними порушеннями МГП.
12. БДППЛ продовжувало отримувати повідомлення про незаконні обмеження права на свободу мирних зібрань на окупованих Російською Федерацією територіях. За повідомленнями, зібрання розганяли із застосуванням надмірної сили, включно із застосуванням бойових патронів. З метою придушення мирних протестів, їх учасників залякували, переслідували та затримували.
13. БДППЛ надає низку рекомендацій, закликаючи обидві сторони конфлікту вирішити питання, висвітлені в цьому звіті, а також поважати і забезпечувати дотримання МГП і МППЛ.

II. Вступ

14. Через понад 21 місяць після військового нападу, який Російська Федерація розпочала вранці 24 лютого 2022 року, ситуація в Україні продовжує характеризуватися масовими стражданнями цивільного населення та серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ).
15. Зобов'язання ОБСЄ у сфері людського виміру підкреслюють життєво важливе значення виконання державами-учасницями своїх зобов'язань у сфері прав людини за міжнародними договорами¹. Ці зобов'язання у сфері людського виміру підтверджують обов'язковий характер зобов'язань держав за МГП, включаючи Женевські конвенції².

¹ Див. наприклад, [Заключний документ Будапештського саміту](#) (Будапешт 1994), НБСС, 6 грудня 1994 р., п. 20.

² Див. наприклад, [Підсумковий документ Гельсінського саміту](#) (Гельсінкі 1992), Четверта зустріч НБСС, 10 липня 1992 р., пп. 47-52; НБСС, [Будапешт 1994](#), пп. 29-35.

16. Відповідно до свого основного мандату щодо надання допомоги державам-учасникам ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у сфері людського виміру³, БДПЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу в Україні (ІМУ) одразу після 24 лютого 2022 року, визначивши пріоритетними найгостріші питання, що впливають на життя цивільних осіб та військовополонених. Це включає моніторинг застосування засобів і методів ведення війни, які заборонені МГП; випадків умисних вбивств, катувань та інших нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, а також сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК); незаконного переміщення цивільних осіб, у тому числі дітей; відмову в наданні гуманітарної допомоги населенню, яке її потребує. Пізніше, у зв'язку з розвитком подій на місцях та інформацією, наданою БДПЛ свідками, сфера моніторингу була розширена, щоб додатково зосередитися на ситуації на окупованих територіях та порушеннях правил окупації відповідно до МГП.
17. Аналіз БДПЛ ситуації в Україні та ймовірних порушень МГП і МППЛ ґрунтується на відповідних правових нормах, застосованих до збройного конфлікту в Україні, з урахуванням того, що так звана «анексія» територій, які окуповані Російською Федерацією, залишається незаконною і не змінює їхнього статусу як української території відповідно до міжнародного права. Більше інформації про правову базу можна знайти на сайті БДПЛ⁴.
18. БДПЛ розробило свою методологію моніторингу дотримання прав людини з урахуванням цілей та обставин, з якими стикається ІМУ. Зокрема, БДПЛ застосовує підхід з урахуванням психологічної травми, керуючись принципами «не нашкідь», інформованої згоди та усвідомлення ризиків повторної травматизації. Більше інформації щодо методології ІМУ можна знайти на сайті БДПЛ⁵.
19. Цей Четвертий проміжний звіт, опублікований БДПЛ, ґрунтується на висновках і рекомендаціях трьох попередніх проміжних звітів щодо виявлених порушень МГП і МППЛ в Україні, опублікованих у липні 2022 року (Перший проміжний звіт⁶), у грудні 2022 року (Другий проміжний звіт⁷) і у липні 2023 року (Третій проміжний звіт⁸) відповідно. Публічна звітність БДПЛ з цих питань має на меті зробити подальший внесок у забезпечення відповідальності за порушення МГП та МППЛ, скоєні в контексті збройного конфлікту в Україні.

³ НБСЄ, Гельсінкі 1992. Щоб отримати додаткову інформацію щодо мандату БДПЛ див. ОБСЄ/БДПЛ, [Проміжний звіт про виявлені порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні](#) (Перший проміжний звіт), 20 липня 2022 р.; ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт про виявлені порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні](#) (Другий проміжний звіт), 14 грудня 2022 р.; ОБСЄ/БДПЛ, [Третій проміжний звіт про виявлені порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні](#) (Третій проміжний звіт), 17 липня 2023 р.,.

⁴ ОБСЄ/БДПЛ, [Правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні](#), 17 липня 2023 р.

⁵ ОБСЄ/БДПЛ, [Методологія Ініціативи з моніторингу в Україні](#), 17 липня 2023 р.

⁶ ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#).

⁷ ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#).

⁸ ОБСЄ/БДПЛ, [Третій проміжний звіт](#).

20. Звіт починається з огляду питань, пов'язаних із конфліктом, і важливих подій, що відбулися в Україні в період з 1 червня по 30 листопада 2023 року, а потім зосереджується на конкретних питаннях, щодо яких БДПЛ отримало детальну інформацію під час особистих інтерв'ю з постраждалими та свідками, що були проведені у другій половині 2023 року і дозволили донести голоси таких осіб до широкого загалу⁹. З серпня по листопад 2023 року БДПЛ здійснило п'ять моніторингових візитів: два в Україну, два в Естонію та один у Польщу. Під час цих моніторингових візитів та проведених 87 особистих інтерв'ю БДПЛ опитало загалом 91 особу, яка пережила або стала свідком ймовірних порушень МГП та МППЛ (52 жінки та 39 чоловіків¹⁰). Респонденти БДПЛ походять з різних регіонів України, зокрема Донецької, Харківської, Херсонської, Луганської, Миколаївської та Запорізької областей. БДПЛ висловлює глибоку вдячність усім свідкам і постраждалим особам, які надали свої свідчення. Крім того, БДПЛ отримало інформацію від органів влади України та Російської Федерації, їхніх національних інституцій з прав людини, відповідних міжурядових організацій та організацій громадянського суспільства, на які є посилання в тексті звіту.

III. Огляд ситуації з 1 червня 2023 року

а. Триваючі порушення МГП під час ведення бойових дій

21. Протягом звітного періоду БДПЛ продовжувало відстежувати повідомлення про порушення МГП, скоєні під час ведення бойових дій, зокрема, пов'язані із застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в густонаселених цивільних районах, прямими нападами на цивільних осіб, обстрілами цивільної інфраструктури, зокрема об'єктів, необхідних для життєзабезпечення цивільного та об'єктів культурної спадщини, а також нападами на об'єкти енергетичної інфраструктури напередодні зимового періоду.
22. Моніторингова діяльність БДПЛ, включно з методами розслідування з використанням відкритих джерел для перевірки цифрових доказів¹¹, показує, що в

⁹ У зв'язку з цим інформація, включена до цього розділу, може стосуватися подій, що відбулися до червня 2023 року.

¹⁰ Вони включали чотири інтерв'ю з двома особами, які спеціально попросили про спільне інтерв'ю. На сьогоднішній день БДПЛ здійснило загалом 14 моніторингових візитів в рамках ІМУ. Серед них вісім візитів до України, під час яких були проведені інтерв'ю в Ужгороді, Львові, Києві, а також містах і селах Київської області, шість моніторингових візитів до Естонії, а також візит до Польщі. Під час цих візитів БДПЛ провело 320 особистих інтерв'ю, у тому числі 18 інтерв'ю з двома особами, які спеціально попросили про спільне інтерв'ю, з 338 постраждалими особами або свідками ймовірних порушень МГП та МППЛ (180 жінками, 158 чоловіками).

¹¹ З 24 лютого 2022 р. БДПЛ збирає інформацію про можливі порушення правил ведення бойових дій сторонами конфлікту. Оскільки БДПЛ не має можливості проводити детальну оцінку порушень норм МГП щодо окремих обстрілів, його висновки ґрунтуються на певних закономірностях, виявлених під час моніторингової діяльності, які дозволяють робити попередні висновки про ступінь дотримання тих чи інших норм МГП воюючими сторонами. Для отримання додаткової інформації див. [методологію БДПЛ](#).

період з 1 червня по 30 листопада 2023 року російські збройні сили продовжували регулярно використовувати зброю вибухової дії з широкою зоною ураження¹² під час атак на густонаселені райони України, що призводило до численних жертв серед цивільного населення, а також до значних пошкоджень і руйнувань цивільних об'єктів¹³. Це включає в себе найбільш смертоносну атаку з початку конфлікту, коли 5 жовтня в селі Гроза (Харківська область) в результаті російського удару загинуло 59 цивільних осіб (36 жінок, 22 чоловіки та восьмирічна дитина¹⁴). Хоча артилерійські обстріли та атаки з використанням реактивних систем залпового вогню (РСЗВ) в першу чергу впливають на мешканців районів, розташованих у безпосередній близькості до зони бойових дій, ракети, боєприпаси та авіаудари часто влучають у цивільні об'єкти, віддалені від лінії фронту. Наприклад, один з таких нападів, який підтверджений БДППЛ, стався в ніч з 12 на 13 червня у Кривому Розі (Дніпропетровська область), коли російська ракета влучила у житловий будинок і, за повідомленнями, вбила 11 цивільних осіб (у тому числі 17-річну дитину) і поранила ще 36 людей¹⁵. Тієї ночі Російська Федерація випустила велику кількість ракет по Україні, в тому числі по столиці, Києву¹⁶, та Кривому Рогу¹⁷. Хоча Міністерство оборони Російської Федерації стверджувало, що цілі були військовими¹⁸, тип зброї, який, за повідомленнями, використовувався – крилаті ракети з широкою зоною ураження, кількість загиблих і поранених цивільних осіб, а також час атаки – вночі, коли цивільні особи спали вдома, є прикладами постійного нехтування російською владою основоположними принципами МГП при веденні бойових дій, такими як принцип розрізнення і обережності¹⁹.

23. Звітний період також відзначився повторенням ракетних ударів та ударів баражуючими боєприпасами по цивільній інфраструктурі в Одеській області,

¹² Це зброя, призначена для відкритого поля бою, і, з огляду на притаманну їй неточність, її використання в густонаселених районах з великою ймовірністю може завдати невибіркової і непропорційної шкоди цивільному населенню та цивільній інфраструктурі.

¹³ За оновленими даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), 91% смертей і поранень цивільних осіб в Україні, зафіксованих у період з 24 лютого 2022 року по 31 жовтня 2023 року, були спричинені застосуванням вибухової зброї з широкою зоною ураження, зокрема обстрілами з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, ракетами та авіаударами. [Захист цивільних осіб у збройному конфлікті - жовтень 2023 року](#), Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 14 листопада 2023 року. Щодо попередніх висновків БДППЛ див. також ОБСЄ/БДППЛ, [Перший проміжний звіт](#), пп. 47-51; ОБСЄ/БДППЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 44-48; ОБСЄ/БДППЛ, [Третій проміжний звіт](#), пп. 17-20.

¹⁴ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. Див. також «[Напад на поминальний обід у селі Гроза](#)», Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), 31 жовтня 2023 р.; «[Збираються оплакувати загиблих, а самі гинуть під час вибуху в Україні](#)», *The New York Times*, 5 жовтня 2023 р.

¹⁵ [Прокуратура Дніпропетровської області](#), Офіційний веб-сайт, 13 червня 2023 р.

¹⁶ КМВА/Київська міська військова адміністрація, [повідомлення](#) у Telegram, 13 липня 2023 р.

¹⁷ Генеральний штаб Збройних сил України, [допис](#) у Facebook, 13 червня 2023 р.

¹⁸ Міністерство оборони Росії, [повідомлення](#) у Telegram, 13 червня 2023 р.

¹⁹ Див. також ОБСЄ/БДППЛ, [Перший проміжний звіт](#), пп. 39-46; ОБСЄ/БДППЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 45-46; і ОБСЄ/БДППЛ, [Третій проміжний звіт](#), пп. 17-19, де обговорюються попередні інциденти, коли атаки, приписувані Російській Федерації, також порушували принципи розрізнення, пропорційності та обережності.

зокрема по портових спорудах та зернових терміналах²⁰ після атаки українського військово-морського безпілотної на Керченський міст 17 липня²¹ та подальшим виходом Росії з Чорноморської зернової угоди²². Протягом липня та серпня Російська Федерація здійснювала атаки на зернову інфраструктуру майже через день, а епізодичні напади тривали до початку листопада. За даними міністра інфраструктури України, станом на середину вересня було знищено майже 300 000 тонн зерна²³, що є явним порушенням заборони МГП на напади на об'єкти, життєзабезпечення цивільного населення²⁴. Ці удари також призвели до жертв серед цивільного населення²⁵. Крім того, в результаті атак було пошкоджено щонайменше 17 культурних об'єктів в історичному центрі Одеси, що перебуває під захистом ЮНЕСКО²⁶, в тому числі найстаріший і найбільший православний собор міста – Спасо-Преображенський кафедральний собор, що є порушенням норми МГП, яка забороняє акти ворожості, спрямовані проти культурних об'єктів

²⁰ За певних умов морські порти можуть кваліфікуватися як військові об'єкти, якщо вони використовуються, наприклад, для транспортування військових вантажів або для початку військових операцій. Однак немає жодної інформації, яка б підтверджувала, що вся портова інфраструктура, на яку були спрямовані удари, зробила «вагомий внесок» у військові дії України.

²¹ Наявна інформація вказує на те, що Керченський міст, будучи основним маршрутом військового постачання російських військ, що воюють на півдні України, робив і робить «вагомий внесок» у військові дії Російської Федерації. Отже, його повне або часткове руйнування надало б Україні беззаперечну військову перевагу, затримуючи і ускладнюючи постачання збройних сил Російської Федерації. Таким чином, Керченський міст, незалежно від його одночасного цивільного використання, кваліфікувався як легітимна ціль.

²² [Росія виходить з угоди з Україною про постачання зерна, що може завдати удару по світовому постачанню продовольства](#), CNN, 17 липня 2023 р.

²³ [Кубраков: з моменту виходу РФ із Зернової угоди експортний потенціал портів України знизився на 40%](#), Радіо Свобода, 13 вересня 2023 р.

²⁴ Будучи об'єктами життєзабезпечення цивільного населення, запаси продуктів харчування і продовольча інфраструктура, наприклад, зерносховища, не можуть бути об'єктами нападу через їхню життєву необхідність, за винятком випадків, коли вони забезпечують життєдіяльність виключно комбатантів. МГП також чітко забороняє репресалії проти продовольства та продовольчої інфраструктури. [Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів](#) (Додатковий протокол I), Організація Об'єднаних Націй, 8 червня 1977 р., стаття 54.

²⁵ Наприклад, у ніч з 22 на 23 липня двоє цивільних осіб загинули та 21 отримали поранення внаслідок масованого ракетного обстрілу історичного центру Одеси, див. інформацію Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; 13 вересня семеро цивільних осіб були поранені в результаті удару по двох портах на річці Дунай, див. Олег Кіпер/Одеська ОДА (ОВА), [повідомлення](#) у Telegram, 13 вересня 2023 р.; 25 вересня двоє цивільних осіб загинули в результаті ракетного обстрілу будівлі Одеського морського терміналу, зерносховищ і складських приміщень, див. Олег Кіпер/Одеська ОДА (ОВА), [повідомлення](#) в Telegram, 25 вересня 2023 р.; 5 листопада вісім цивільних осіб отримали поранення внаслідок удару по історичному центру Одеси та промисловій будівлі, див. Олег Кіпер/Одеська ОДА (ОВА), [повідомлення](#) у Telegram, 6 листопада 2023 р.; 8 листопада один працівник порту загинув і кілька членів екіпажу отримали поранення внаслідок удару по цивільному судну в українському чорноморському порту «Південний» в Одесі, див. [Унаслідок чергового удару по українських портах постраждав цивільний екіпаж і судно при вході у порт «Південний» в Одесі](#), Управління ООН з координації гуманітарних справ, прес-реліз, 9 листопада 2023 р.

²⁶ Культурні та релігійні споруди користуються особливим захистом відповідно до МГП. ООН, [Додатковий протокол I](#), статті 53 і 85(4); [Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту](#), ЮНЕСКО, 14 травня 1954 р., ст. 4.

і місць поклоніння²⁷. Напади на культурні та релігійні споруди, коли вони є умисними, також прирівнюються до воєнних злочинів²⁸.

24. У середині вересня Російська Федерація також відновила²⁹ свої удари по критично важливих об'єктах енергетичної інфраструктури України, що викликає занепокоєння щодо нової ескалації та загрози, яку такі напади становлять для цивільного населення з наближенням зими. У ніч з 20 на 21 вересня російські збройні сили вперше за останні півроку здійснили широкомасштабну атаку на енергетичні об'єкти в центральній та західній Україні, що призвело до часткового відключення електроенергії в Рівненській, Житомирській, Київській, Дніпропетровській та Харківській областях³⁰. За інформацією, підтвердженою моніторингом БДПЛ, ці удари також призвели до жертв серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів, зокрема житлових будинків³¹. За даними української влади, з кінця вересня до початку листопада російські збройні сили 60 разів атакували об'єкти української енергетичної інфраструктури³².
25. Хоча і в значно менших масштабах, українські збройні сили також здійснювали обстріли населених пунктів на окупованих Російською Федерацією територіях України, які призводять до жертв серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів³³. Наприклад, 8 червня, за повідомленнями Верховного комісара з прав людини в Російській Федерації та представника де-факто влади окупованої Донецької області³⁴, в результаті обстрілу з реактивних систем залпового вогню Центрального та Микитівського районів Горлівки (Донецька область) загинуло четверо цивільних осіб (у тому числі одна жінка) і 13 отримали поранення (у тому числі одна дитина і сім жінок), що підтверджується

²⁷ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. Див. також [Одеса: ЮНЕСКО рішуче засуджує напад на об'єкти всесвітньої спадщини](#), ЮНЕСКО, прес-реліз, 21 липня 2023 року; [Одеса: ЮНЕСКО рішуче засуджує неодноразові напади на культурну спадщину, включаючи Всесвітню спадщину](#), ЮНЕСКО, прес-реліз, 23 липня 2023 р.; [Музей образотворчих мистецтв в #Одеса, що входить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, вчергове постраждав від російського авіаудару минулої ночі. @UNESCO рішуче засуджує напад](#), @unesco_kyiv, Twitter/X, 6 листопада 2023 р.

²⁸ ООН, [Римський статут МКС](#), чинний станом на 1 липня 2022 р., ст. 8(2)(b)(ix).

²⁹ Атаки Російської Федерації на енергетичну інфраструктуру взимку 2022-2023 років призвели до численних жертв серед цивільного населення та порушили постачання електроенергії, води, тепла та послуг мільйонам українців. Для отримання додаткової інформації див. ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 49-52; ОБСЄ/БДПЛ, [Третій проміжний звіт](#), п. 18.

³⁰ Укренерго, [повідомлення](#) у Telegram, 21 вересня 2023 р.

³¹ Віталій Кличко, [повідомлення](#) у Telegram, 21 вересня 2023 р.; Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України, [повідомлення](#) у Telegram, 21 вересня 2023 р.

³² [Допомога енергосектору і перетворення України на енергетичний хаб Європи: Герман Галущенко провів зустріч з Джеффри Пайеттом](#), Міністерство енергетики України, 6 листопада 2023 р.

³³ Наприклад, з 24 лютого 2022 р. по 31 жовтня 2023 р. УВКПЛ ООН зафіксувало 5 362 жертви (2 181 загиблих і 3 181 поранених) на непідконтрольних уряду України територіях. УВКПЛ ООН, [Захист цивільних осіб під час збройного конфлікту - жовтень 2023 року](#). Див. також [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 лютого - 31 липня 2023 року](#), УВКПЛ ООН, 4 жовтня 2023 р., с. 6; Інформація Уповноваженого з прав людини та Ради при Президентів Російської Федерації з розвитку громадянського суспільства і прав людини в Російській Федерації та Постійного представника Російської Федерації при ОБСЄ.

³⁴ Інформація Уповноваженого з прав людини в Російській Федерації.

моніторингом БДППЛ. За повідомленнями, 9 серпня внаслідок обстрілу Петровського району Донецька (Донецька область) з реактивних систем залпового вогню загинули двоє цивільних осіб (одна жінка і одна дитина) і двоє отримали поранення³⁵. Відповідно до норм МГП, при плануванні військових операцій Україна повинна постійно дбати про захист цивільного населення і цивільних об'єктів, вживаючи всіх можливих заходів обережності, щоб уникнути і, в будь-якому випадку, звести до мінімуму випадкові втрати життя цивільного населення і пошкодження цивільних об'єктів³⁶.

б. Наслідки руйнування Каховської греблі

26. Звітний період ознаменувався руйнуванням греблі Каховської ГЕС (Херсонська область) – одним із найбільш значних випадків пошкодження цивільної інфраструктури з початку збройного конфлікту в Україні. 6 червня 2023 року, приблизно о 02:54 ранку, вибух зруйнував греблю, випустивши потік води вниз по течії Дніпра, який затопив 620 квадратних кілометрів території в Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях, завдавши значної шкоди 80 населеним пунктам, в яких проживало 100 000 мешканців³⁷. З лютого 2022 року Каховська гребля перебувала під контролем російських збройних сил³⁸.
27. Інформація, отримана під час інтерв'ю БДППЛ з мешканцями постраждалих від повені районів³⁹ та волонтерами, які допомагали організувати їхню евакуацію⁴⁰, а також моніторинг відкритих джерел, свідчить про катастрофічні гуманітарні та екологічні наслідки прориву греблі та повеней, деякі з яких експерти вважають незворотними⁴¹. Життя цивільного населення опинилося під загрозою; десятки людей загинули або зникли безвісти⁴², а тисячі будинків по обидва боки річки були зруйновані або серйозно пошкоджені⁴³. Повідомлялося, що наземні міни вільно

³⁵ Інформація Уповноваженого з прав людини в Російській Федерації.

³⁶ ООН, [Додатковий протокол I](#), ст. ст. 57 і 58; і МКЧХ, [Звичаяє міжнародне гуманітарне право. Норми 15-21](#).

³⁷ Уряд України та Організація Об'єднаних Націй, [Оцінка потреб після катастрофи на греблі Каховської ГЕС](#), жовтень 2023 р., с. 9.

³⁸ [Катастрофа на Каховській греблі: Відповідальність та наслідки](#), Центр Вілсона, 14 червня 2023 р.

³⁹ Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.238; UKR.WS.250; UKR.WS.260; UKR.WS.261; UKR.WS.269; UKR.WS.273; UKR.WS.283; UKR.WS.297.

⁴⁰ Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.236; UKR.WS.255.

⁴¹ [Швидка екологічна оцінка прориву Каховської греблі](#), Програма ООН з навколишнього середовища, 25 жовтня 2023 року.

⁴² За інформацією, наданою Урядом України Комісії ООН з розслідування порушень в Україні, внаслідок цих подій загинуло 33 особи, 28 отримали поранення і понад 40 осіб зникли безвісти. [Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні](#), Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, A/78/540, 19 жовтня 2023 р., п. 47. 47. Див. також Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.238, п. 32, UKR.WS.255, п. 12; UKR.WS.297, п. 30.

⁴³ Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.238, п. 41; UKR.WS.255, пп. 15-16; UKR.WS.261, пп. 52-55; UKR.WS.283, п. 17. Згідно з оцінкою пост-потреб на жовтень 2023 року, загальний збиток житловому сектору оцінюється в 1,101 мільярда доларів США. Близько 37 012 житлових одиниць постраждали від повені, а 15% були пошкоджені без можливості відновлення, Уряд України та Організація Об'єднаних Націй, [Оцінка потреб після катастрофи на греблі Каховської ГЕС](#), жовтень 2023 р., с. 43.

плавали, що ще більше посилювало небезпеку⁴⁴. Один зі свідків повідомив БДПЛ, що «було багато мін (протитанкових, протипіхотних (...)). Після повені багато мін перемістилися. Складалося враження, що вони були всюди»⁴⁵. Повені також вплинули на доступ до питної води, продуктів харчування та основних послуг⁴⁶ і призвели до переміщення багатьох цивільних осіб⁴⁷.

28. Станом на середину липня 2023 року українські державні, обласні та місцеві органи влади за підтримки міжнародних організацій повідомили про евакуацію понад 2 700 осіб, зокрема 309 дітей та 80 осіб з обмеженою мобільністю⁴⁸. До середини червня Міністерство надзвичайних ситуацій Росії повідомило про евакуацію понад 7 500 осіб, у тому числі 461 дитини та 146 осіб з обмеженою мобільністю⁴⁹. Водночас російська влада нібито відмовила міжнародній гуманітарній спільноті в доступі до окупованих районів на лівому березі Дніпра⁵⁰. Кілька мешканців і волонтерів, опитаних БДПЛ, також розповіли про відсутність організованої евакуації з боку окупаційної влади, а також про зусилля, спрямовані на припинення спроб інших людей надати їм допомогу⁵¹. Колишній мешканець м. Олешки (Херсонська область) розповів БДПЛ, що, коли стався вибух і Олешки почало затоплювати, окупаційна влада «нікому не допомагала. Якщо бачили когось на хорошому моторному човні, то забирали. Поруч з Олешками є село Раденськ. Коли почули, що відбувається в Олешках, люди з цього села хотіли допомогти, але потім на блокпостах [солдати] їх не пускали»⁵².
29. Мешканці та волонтери також згадували про випадки, коли люди, які намагалися евакуюватися, і ті, хто їм допомагав, потрапляли під обстріли⁵³. Одна колишня мешканка Олешків пояснила: «Моя сестра знайшла організацію (...), яка

⁴⁴ Українська гребля: Переміщені міни викликають велике занепокоєння в той час як мешканці залишають Херсон, BBC News, 8 червня 2023 р.

⁴⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.260, п. 56.

⁴⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.260, п. 49; UKR.WS.269 п. 36; UKR.WS.273, п. 72. У липні, через місяць після руйнувань, за оцінками УКГС ООН, майже 1 мільйон людей зазнали серйозних або катастрофічних наслідків раптової втрати водопостачання. [Україна: гуманітарне реагування у 2023 році - Оперативний звіт №10: Руйнування греблі Каховської ГЕС](#), Управління ООН з координації гуманітарних справ, 7 липня 2023 р.

⁴⁷ Через три дні після вибуху, за оцінками, понад 6 200 осіб були змушені покинути свої домівки як на підконтрольних Росії, так і на підконтрольних Україні територіях, у тому числі 2 200 ВПО на правому березі та 4 000 евакуйованих на лівому березі. Див. [Доповідна записка - Україна: Повінь через руйнування Каховської греблі](#), ACAPS, 9 червня 2023 року.

⁴⁸ Уряд України та Організація Об'єднаних Націй, [Оцінка потреб після катастрофи на греблі Каховської ГЕС](#), жовтень 2023 року, с. 14.

⁴⁹ МНС евакуювало понад 7500 осіб після надзвичайної ситуації на Каховській ГЕС, РІА Новости, 15 червня 2023 року. До 19 червня ця кількість зросла до 8 200 осіб. Міністерство надзвичайних ситуацій Росії, [повідомлення](#) у Telegram, 19 червня 2023 р.

⁵⁰ Заява Гуманітарної Координаторки в Україні Деніз Браун щодо гуманітарного доступу до районів, які перебувають під контролем Росії, ООН, 18 червня 2023 р.

⁵¹ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.238, пп. 31, 34; UKR.WS.255, п. 11; UKR.WS.297, пп. 23-24. Див. також [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 лютого - 31 липня 2023 року](#), УВКПЛ ООН, 4 жовтня 2023 р., п. 38.

⁵² Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.238, п. 31. Див. також UKR.WS.297, п. 29; УВКПЛ ООН, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 лютого - 31 липня 2023 року](#), п. 38.

⁵³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.236, пп. 11-15; UKR.WS.255, пп. 10-11.

допомагала евакуювати людей з окупованих територій, у тому числі й нас. Вони намагалися евакуювати людей з окупованих територій 9 червня 2023 року, і російські солдати їх пропустили (...). Коли вони поверталися з евакуйованими людьми, [солдати] обстріляли човен, і один чоловік отримав поранення. 10 червня 2023 року в них також стріляли (...). Ми переживали, що в нас також будуть стріляти, і сумнівалися, чи зможемо ми евакуюватися»⁵⁴. Інша свідок, яка координувала зусилля волонтерів у Херсоні з прийому евакуйованих людей, розповіла, як незабаром після візиту президента Зеленського 8 червня вона помітила присутність безпілотної, за яким швидко послідував артилерійський вогонь. «Тоді це була тенденція, це відбувалося щодня. Прилітали безпілотики, виявляли, де багато людей і машин, і тоді їхня артилерія починала обстріл. Поблизу не було військових, але все одно обстріл відбувався (...). Артилерія цілилася в людей, які були в човнах (...). Обстріл завжди був з того боку річки, з боку Олешків і Коханів (...). Цілили по наших катерах з херсонського боку, і не тільки по катерах, а й по місцях у Херсоні, куди ми вивозили людей, і по острову»⁵⁵.

в. Напади на гуманітарний персонал, об'єкти та майно

30. Повідомлення про обстріли під час гуманітарних операцій з евакуації цивільного населення після руйнування Каховської греблі відображають тенденцію до зростання кількості нападів на гуманітарний персонал, об'єкти та майно в Україні. Відповідно до норм МГП, гуманітарний персонал та об'єкти, що використовуються для операцій з надання гуманітарної допомоги, повинні завжди користуватися повагою і захистом⁵⁶. Проте протягом звітного періоду багато гуманітарних організацій на місцях повідомляли про тривожні інциденти і наголошували на погіршенні операційного середовища для розподілу гуманітарної допомоги тим, хто її найбільше потребує⁵⁷.
31. За даними Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС), станом на 31 жовтня 2023 року кількість працівників гуманітарних організацій, які загинули в Україні, зросла більш ніж утричі – з чотирьох у 2022 році до 14 у 2023 році⁵⁸.

⁵⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.293, п. 27.

⁵⁵ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.236, пп. 11-15, 47. Див. також UKR.WS.255, пп. 10, 18.

⁵⁶ ООН, [Додатковий протокол I](#), ст. 71(2); МКЧХ, [Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми 31 і 32](#).

⁵⁷ У період з 1 червня по 30 листопада 2023 року Координаторка з гуманітарних питань ООН в Україні зробила кілька заяв у відповідь на тривожні інциденти. Наприклад, [Гуманітарна допомога повинна бути захищена: заява Гуманітарної Координаторки в Україні Деніз Браун щодо останніх нападів на працівників гуманітарних організацій в Україні](#), ООН, 13 липня 2023 р.; [Заява Гуманітарної Координаторки в Україні Деніз Браун щодо ескалації ударів на півдні України](#), ООН, 14 серпня 2023 р.; [Учора був ще один трагічний день для мирних мешканців в Україні](#), ООН, 10 вересня 2023 р. Див. також: [Російський дрон скинув боєприпаси на склад ADRA Ukraine, де відвантажували гуманітарну допомогу](#), ADRA Ukraine, 11 серпня 2023 р.; [Гуманітарна місія «Проліска»](#), допис у Facebook, 22 серпня 2023 р.; [Дорога до допомоги](#), допис в Instagram, 10 вересня 2023 р.

⁵⁸ [Брифінг для Ради Безпеки щодо гуманітарної ситуації в Україні](#), виступ Рамеша Раджасінгхама, УКГС ООН, 31 жовтня 2023 р.

Один із таких інцидентів підтвердили троє мешканців Оріхова (Запорізька область), опитаних БДПЛ⁵⁹, які стали свідками авіа удару по місцевому гуманітарному хабу, розташованому в приміщенні школи, що стався 9 липня 2023 року. В результаті удару загинули семеро цивільних осіб, зокрема гуманітарні працівники, і десятки отримали поранення⁶⁰, включно з кількома гуманітарними волонтерами⁶¹.

32. Збільшення кількості нападів на гуманітарні об'єкти та майно безпосередньо впливає на розподіл допомоги. За даними УКГС, кількість нападів на пункти розподілу допомоги неухильно зростала протягом року, що неодноразово призводило до тимчасового призупинення надання допомоги⁶². Одна з найпомітніших атак у цьому відношенні сталася 19 вересня 2023 року, коли російський авіаудар знищив приблизно 300 тонн гуманітарної допомоги на складі неурядової організації «Карітас-Спес» у Львові⁶³.

г. Ситуація з військовополоненими

33. Продовжують надходити повідомлення про те, що українські військовополонені піддаються широкомасштабному неналежному поводженню, включаючи катування та жорстоке поводження⁶⁴, в тому числі через власні інтерв'ю БДПЛ зі свідками та потерпілими⁶⁵. Занепокоєння також викликає піддавання військовополонених цікавості публіки, що порушує МГП⁶⁶. Особистість і

⁵⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.245, пп. 7-9, 13-15, 19, 21, 32; UKR.WS.247, пп. 6-8; UKR.WS.254, пп. 4-9.

⁶⁰ Державна служба України з надзвичайних ситуацій, повідомлення у Telegram, 10 липня 2023 р.; В Оріхові завершено пошуково-рятувальну операцію: внаслідок ворожого авіаудару 7 мирних громадян загинули, 13 отримали поранення - поліція задокументувала воєнний злочин, Головне управління Національної поліції в Запорізькій області, 11 липня 2023 р.

⁶¹ Див. наприклад Трагедія в Оріхові. Загибло подружжя залізничників: у них залишилася маленька донька, Главком, 11 липня 2023 р. Див. також Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.254 (волонтер, який отримав поранення під час удару), пп. 4-9.

⁶² Україна: Гуманітарне реагування у 2023 році - Оперативне зведення, Управління ООН з координації гуманітарних справ, востаннє оновлено 11 жовтня 2023 р.

⁶³ Заява Гуманітарної Координаторки в Україні Деніз Браун щодо удару, внаслідок якого було знищено склад «Карітас-Спес» у Львові, Гуманітарна Координаторка ООН в Україні, 19 вересня 2023 р.; Caritas-Spes Ukraine, допис у Facebook, 19 вересня 2023 р.

⁶⁴ Заява про попередні висновки та рекомендації, УВКПЛ ООН, 10 вересня 2023 р., с. 2; В російському полоні: що відбувається з українськими військовими за стінами російських тюрем, Медійна ініціатива за права людини, 23 червня 2023 р.; Українські військовополонені кажуть, що їх катували в російській в'язниці, BBC News, 16 серпня 2023 р.

⁶⁵ Див. нижче розділ IV.b Катування та жорстоке поводження на територіях, підконтрольних російській владі. Інші порушення, про які повідомляють свідки БДПЛ, включають неможливість підтримувати контакт із родичами (Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.239, пп. 36; UKR.WS.244, пп. 36, 49-50; UKR.WS.253, пп. 10, 25; UKR.WS.307, пп. 25, 39, 60-61), піддавання цікавості публіки (Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.253, п. 28; UKR.WS.307, пп. 20-22, 46, 60), мародерство щодо майна (Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.244 пп. 17, 50-51), примусова праця під час тримання під вартою (Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.244, пп. 43, 55-56) та відсутність доступу до адвоката, а також примушування до підписання невідомої документації та зізнань (Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, пп. 24, 46, 59; UKR.WS.253, п. 10. Див. також UKR.WS.307, п. 64).

⁶⁶ МГП захищає військовополонених від «цікавості публіки», що включає в себе просте оприлюднення зображень військовополонених як для збереження їхньої гідності, так і для захисту їх від ідентифікації

біографічні дані військовополонених та членів їхніх сімей фіксуються та широко поширюються в соціальних мережах і на урядових платформах⁶⁷. І хоча це стосується військовополонених, пов'язаних з обома сторонами конфлікту, така практика, як видається, частіше і більш послідовно застосовується щодо українських військовополонених, ніж щодо російських військовополонених⁶⁸.

34. Ще однією подією, що викликає занепокоєння, стало порушення кримінальних проваджень за кількома статтями Кримінального кодексу РФ, пов'язаними з «тероризмом», проти осіб, які мають вважатися військовополоненими, але яким Російська Федерація та пов'язані з нею органи влади відмовляють у наданні такого статусу. 15 червня 2023 року в Південному окружному військовому суді Ростова-на-Дону (Російська Федерація) розпочався судовий процес над 22 громадянами України, пов'язаними з полком «Азов» Збройних сил України (ЗСУ)⁶⁹. Наприкінці липня в цьому ж суді відбулося перше засідання у справі 18 громадян України, пов'язаних з батальйоном «Айдар» ЗСУ⁷⁰. Ці два військові формування брали активну участь у боях за Маріуполь і Бахмут (Донецька область) відповідно⁷¹. В обох випадках обвинуваченим були висунуті звинувачення в «участі в терористичній організації» і спробах повалення уряду так званої «Донецької народної республіки»⁷². Важливо зазначити, що визначення батальйону як «терористичної організації» не має стосунку до цілей МГП і не змінює їхнього статусу військовополонених та прав, що надаються їм відповідно до Третьої Женевської конвенції. Ці судові процеси підіймають питання щодо їхньої справедливості, неупередженості та незалежності⁷³ і, як видається, порушують низку норм МГП, зокрема, те, що комбатантів не можна притягувати

та можливих репресалій після їхнього звільнення. Див. [Женевська конвенція про поводження з військовополоненими](#) (Третя Женевська конвенція), ст. 13(2).

⁶⁷ У рамках своєї моніторингової діяльності БДПЛ регулярно перевіряє соціальні мережі та платформи, пов'язані зі сторонами конфлікту або такими, що підтримують їх. Так БДПЛ вдалося відстежити випадки, коли військовополонені стають об'єктом громадської уваги через публікацію відео та фотографій.

⁶⁸ Прикладом цього є один проросійський Telegram-канал, присвячений поширенню відео з українськими військовополоненими, який станом на 17 листопада 2023 р. опублікував понад 1 500 відео, причому 50 з них (понад два відео на день) були опубліковані лише протягом жовтня 2023 року.

⁶⁹ [Фіктивний суд над українськими військовополоненими в Росії](#), Human Rights Watch, 6 липня 2023 р.; [Росія розпочала незаконний показовий «суд» над українськими військовополоненими за захист України в оточеному Маріуполі](#), Харківська правозахисна група, 16 червня 2023 р.; [Кухарі «Азова» готували захоплення влади](#), Коммерсантъ, 15 червня 2023 р.; Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні.

⁷⁰ [Вікно в судовий процес над українським батальйоном «Айдар» у Росії](#), Justice Info, 26 вересня 2023 р.

⁷¹ [Фіктивний суд над українськими військовополоненими в Росії](#), Human Rights Watch, 6 липня 2023 року; [Російський суд розпочав кримінальний процес над захопленими в полон бійцями українського батальйону «Айдар»](#), Рубрика, 25 липня 2023 р.

⁷² У серпні 2016 року так звана «Донецька народна республіка» оголосила формування «Айдар» і «Азов» терористичними та екстремістськими організаціями. Крім того, як повідомляється у [Другому проміжному звіті БДПЛ](#), за поданням Міністерства юстиції Росії Верховний суд Росії визнав полк «Азов» «терористичною організацією», див. [ВС РФ визнав український полк «Азов» «терористичною організацією»](#), Interfax.ru, 2 серпня 2022 р.

⁷³ [Фіктивний суд над українськими військовополоненими в Росії](#), Human Rights Watch, 6 липня 2023 р.

до відповідальності лише за їхню участь у бойових діях⁷⁴, а також заборону піддавати військовополонених цікавості публіки, піддавати їх жорсткому поводженню⁷⁵ і примушувати до визнання вини⁷⁶.

35. БДППЛ продовжує стежити за періодичними обмінами військовополоненими між Україною та Російською Федерацією⁷⁷. Останні обміни, про які стало відомо, відбулися 6 липня та 7 серпня 2023 року відповідно⁷⁸. Наприкінці серпня Україна оголосила про створення змішаних медичних комісій для сприяння обміну пораненими та хворими військовополоненими⁷⁹. Згідно з МГП, змішані медичні комісії призначаються з початком бойових дій «для огляду поранених та хворих військовополонених і для прийняття всіх необхідних рішень стосовно них»⁸⁰. Однак станом на кінець листопада повідомлялося, що російська влада досі не дала згоди на створення відповідних комісій, що робить цю пропозицію наразі неспроможною⁸¹. Незважаючи на зменшення кількості обмінів та розчарування, яке висловлюється з обох боків⁸², обидві сторони продовжують публічно висловлювати свою прихильність до репатріації військовополонених⁸³.

⁷⁴ Проста участь у бойових діях не є предметом судового переслідування комбатанта, а лише серйозні порушення гуманітарного права, відомі як воєнні злочини. Див. МКЧХ [Коментар до Третньої Женевської конвенції](#), 2020 рік, Вступ, п. 20.

⁷⁵ [Третя Женевська конвенція](#), ст. 13, 17.

⁷⁶ [Третя Женевська конвенція](#), ст. 99(2). Під час судового процесу щонайменше троє обвинувачених заявили, що вони зазнали жорсткого поводження і підписали зізнання під примусом під час перебування під вартою. Див. [Фіктивний суд над українськими військовополоненими в Росії](#), Human Rights Watch, 6 липня 2023 р.

⁷⁷ За повідомленнями, з початку конфлікту обидві сторони обміняли понад 2500 ув'язнених з обох боків і висловили готовність продовжувати обмін військовополоненими. ОБСЄ/БДППЛ, [Третя проміжна доповідь](#), пп. 39-40; повідомлення Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; @ZelenskyuUA, [допис](#) у Twitter/X, 12 червня 2023 р.; Дмитро Лубінець, [повідомлення](#) у Telegram, 7 серпня 2023 р.

⁷⁸ Дмитро Лубінець, [повідомлення](#) у Telegram, 6 липня 2023 р.; Тетяна Москалькова, [повідомлення](#) у Telegram, 6 липня 2023 р.; Андрій Єрмак, [повідомлення](#) у Telegram, 7 серпня 2023 р. Див. також [Україна повідомила про повернення з полону 22 військових](#), РБК, 7 серпня 2023 р.

⁷⁹ Військовий медіа-центр, [повідомлення](#) у Telegram, 22 серпня 2023 р. Див. також [Україна ініціює створення змішаних медичних комісій для обміну полоненими. Що вони робитимуть](#), Бабель, 22 серпня 2023 р.

⁸⁰ [Третя Женевська конвенція](#), ст. 112. Ця стаття також передбачає, що військовополонені, які, на думку медичних властей держави, що тримає в полоні, є явно тяжкопораненими або тяжкохворими, можуть бути репатрійовані без обов'язкового огляду змішаною медичною комісією.

⁸¹ [Відкритий лист Координаційного штабу до Міжнародного комітету Червоного Хреста](#), Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, 14 листопада 2023 р.; Офіс Омбудсмена України, [допис](#) у Facebook, 24 листопада 2023 р.

⁸² [«З літа Росія заморозила обміни». Чому Москва і Київ більше не обмінюються полоненими? Пояснює представник української сторони](#), «Настоящее время», 17 листопада 2023 р.; РФ [призупинила обміни полонених, щоби складалося враження, ніби Україна бездіє](#), Суспільне, 27 листопада 2023 р.

⁸³ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. [Україна створила додатковий інструмент для звільнення полонених - змішані медичні комісії](#), Українське військове телебачення, 23 серпня 2023 р.; [Пушилін звинуватив Київ у недоговороздатності щодо обміну полоненими](#), РІА Новості, 28 серпня 2023 року; [Відкритий лист Координаційного штабу до Міжнародного комітету Червоного Хреста](#), Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, 14 листопада 2023 р.

д. Примусові переміщення та депортації дітей

36. Наявна інформація свідчить про те, що українських дітей продовжують примусово переміщувати в межах окупованих Російською Федерацією територій України та з окупованих територій до Російської Федерації⁸⁴ та Білорусі⁸⁵. Влада обох країн залишається непохитною у своєму запереченні будь-якої причетності до незаконних дій, натомість стверджуючи, що рятує дітей від конфлікту, публічно дякуючи та відзначаючи дії причетних до цього осіб⁸⁶. Тим часом, український уряд в рамках плану дій «Bring Kids Back UA»⁸⁷ активізував свої зусилля з репатріації українських дітей, так само як і місцеві благодійні організації⁸⁸ та треті країни, що беруть участь у перемовинах⁸⁹.
37. Залишається неможливим точно встановити скільки українських дітей зазнали депортації та/або примусового переміщення. За даними української влади, станом на 30 листопада 2023 року загальна кількість депортованих та/або примусово переміщених дітей становила 19 546, що на 6 463 більше, ніж з 1 червня 2023 року, тоді як лише 387 дітей було повернуто⁹⁰. Тим часом, станом на початок липня 2023 року російські офіційні особи повідомили, що з початку конфлікту на територію Російської Федерації було вивезено понад 700 000 українських дітей, із

⁸⁴ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 23 листопада 2023 р.; [У Чувашію із зони спецоперації привезли майже півсотні дітей](#), Про город, 18 червня 2023 р.; [Чувашія приймає дітей з Бердянська і викриває українські фейки](#), Правда ПФО, 20 червня 2023 року. Див. також [Спротив, повідомлення у Telegram](#), 10 серпня 2023 р.

⁸⁵ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; [Україна ОБСТРІЛЮЄ Донбас | Білорусь «краде дітей»? | Кадри реального життя Лисичанська. Фільм, АТН: новини Білорусі та світу, YouTube](#), 18 липня 2023 року; [Генсек білоруського Червоного Хреста відкрито підтвердив, що організація бере участь у вивезенні дітей з України до Білорусі](#), Зеркало, 19 липня 2023 р.; [«Дізналися про вашу культуру і готові до чогось нового». Група дітей Донбасу приїхала на відпочинок до Білорусі](#), Белта, 18 вересня 2023 р.

⁸⁶ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; [Зустріч з главами делегацій африканських держав](#), Офіційний сайт президента Росії, 17 червня 2023 року; [Марія Львова-Белова, повідомлення у Telegram](#), 21 червня 2023 р.; [Львова-Белова: ми вдячні Білорусі за підтримку дітей Донбасу](#), Белта, 20 вересня 2023 р.; [Виступ міністра закордонних справ Росії Сергія Лаврова та відповіді на запитання ЗМІ під час прес-конференції за підсумками Тижня високого рівня 78-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, Нью-Йорк, 23 вересня 2023 р.](#), Міністерство закордонних справ Російської Федерації, 23 вересня 2023 р.; [Виступ Постійної представниці Білорусі при ООН Лариси Бельської на сесії Виконавчого комітету Управління Верховного комісара ООН у справах біженців 10 жовтня 2023 року](#).

⁸⁷ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. [Платформа «Bring Kids Back UA»](#); [Дмитро Лубінець, повідомлення у Telegram](#), 10 вересня 2023 р.; [Андрій Єрмак, повідомлення у Telegram](#), 16 жовтня 2023 р.

⁸⁸ Наприклад, [Микола Кулеба, повідомлення у Telegram](#), 12 вересня 2023 р.

⁸⁹ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; [Таємні переговори щодо повернення українських дітей, вивезених Росією](#), Financial Times, 18 липня 2023 р.; [Катар заявляє про успішний процес возз'єднання українських дітей з їхніми сім'ями](#), Міністерство закордонних справ Катару, 16 жовтня 2023 р.; [Володимир Зеленський, повідомлення в Telegram](#), 22 жовтня 2022 р.; [Під час третьої зустрічі рідників на Мальті запропоновано створити міжнародну коаліцію держав для повернення депортованих Росією українських дітей](#), Офіційне інтернет-представництво Президента України, 29 жовтня 2023 р.

⁹⁰ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. [Діти війни](#), Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 17 листопада 2023 р.

застереженням, що «переважна більшість неповнолітніх прибули з батьками або іншими родичами»⁹¹.

е. Колабораційна діяльність

38. Українські судові органи продовжують розслідувати справи і притягувати до відповідальності за акти «колабораціонізму» на підставі змін до Кримінального кодексу, які ввели два нових злочини, а саме «колабораційна діяльність» (стаття 111-1 ККУ) і «пособництво державі-агресору» (стаття 111-2 ККУ). На сьогоднішній день, як повідомляється, відкрито понад 6 000 кримінальних справ за звинуваченням у колабораційній діяльності⁹², а суди винесли близько 800 рішень⁹³. Багато аспектів чинного законодавства, зокрема через його нечіткі формулювання, продовжують викликати занепокоєння, причому одними з основних проблем є відсутність чіткого розмежування між різними положеннями і дублювання злочинів, а також проблеми з непропорційністю і непослідовним застосуванням покарання⁹⁴. Крім того, не завжди можна провести необхідне розмежування між «добровільною» співпрацею з окупаційною владою, яка може переслідуватися на законних підставах, і «недобровільною» співпрацею, або співпрацею під примусом, що не завжди є очевидним.
39. Наприклад, свідки, опитані БДППЛ, продовжують часто згадувати роль так званих «колаборантів»⁹⁵, не обов'язково деталізуючи конкретні обставини або мотиви, які могли б виправдати таку поведінку, хоча багато свідків також згадували про сильний тиск, який чиниться на місцевих представників, державних службовців і керівників компаній, щоб змусити їх співпрацювати з окупаційною владою⁹⁶. Одна зі свідків із Запорізької області також підкреслила, що можливість бути звинуваченим у колабораційній діяльності в Україні нависає над окремими громадянами, які шукають можливості працевлаштування в надзвичайно складних економічних умовах. Вона розповіла, як її син, який розглядав можливість влаштуватися на роботу в гірничодобувну компанію на окупованій території, «(...) хвилювався, запитував: «А що, якщо я це зроблю, мене вважатимуть

⁹¹ Див. [Доповідь: Про діяльність уповноваженого при Президентів Російської Федерації з прав дитини у 2022 році](#), Комісія з прав дитини при Президентів Російської Федерації, 31 липня 2023 р., [архівна версія]; Григорій Карасін, [повідомлення](#) у Telegram, 2 липня 2023 р.

⁹² [Виступ](#) Нади Аль-Нашіф, Заступниці Верховного комісара ООН з прав людини, під час інтерактивного діалогу щодо доповіді УВКПЛ по Україні, 54-та сесія Ради з прав людини, 09 жовтня 2023 р.

⁹³ Станом на 20 вересня 2023 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, як повідомляється, містилося 788 рішень у справах за статтею 111-1 та сім рішень за статтею 111-2. [Єдиний державний реєстр судових рішень](#). Для більш детальної інформації див. [Колабораціонізм та пособництво державі-агресору: практика застосування законодавства та перспективи вдосконалення](#), Центр прав людини ZMINA, 2023 р.

⁹⁴ ОБСЄ/БДППЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 170-172. Див. також [Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: практика застосування законодавства та перспективи його удосконалення](#), Центр прав людини ZMINA, 2023.

⁹⁵ Наприклад, опитування свідків БДППЛ, UKR.WS.234, п. 29; UKR.WS.249, п. 4; UKR.WS.252, п. 12; UKR.WS.256, п. 11; UKR.WS.257, п. 8; UKR.WS.260, п. 32; UKR.WS.262, п. 17; UKR.WS.265, п. 12; UKR.WS.268, п. 47; UKR.WS.270, п. 15; UKR.WS.275, п. 28; UKR.WS.283, пп. 55, 63.

⁹⁶ Наприклад, опитування свідків БДППЛ, UKR.WS.235, пп. 10, 20 і 25; UKR.WS.239, п. 33; UKR.WS.242, п. 25; UKR.WS.262, п. 18.

колаборантом?» (...). Він робить це, щоб врятувати своє життя. Багато людей в окупації страждають від голоду. У них немає грошей, а більшість з тих, хто живе в містах у багатоквартирних будинках, не мають ні городу, ні тварин [для їжі] (...). Я не можу надсилати йому гроші звідси, та й у мене самої не так багато грошей»⁹⁷.

40. БДПІЛ також зазначає, що Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України публічно заявило на своєму веб-сайті, що «отримання російського паспорта є першим кроком до колабораціонізму та пособництва ворогу, що може тягнути за собою кримінальну відповідальність»⁹⁸ і що проєкт закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації»⁹⁹ передбачає позбавлення волі на строк від 10 до 15 років для українських державних службовців на окупованих територіях, які отримають російський паспорт. У багатьох випадках громадяни України змушені набувати російське громадянство, якщо вони хочуть зберегти своє робоче місце, мати доступ до медичної та гуманітарної допомоги, зберегти своє майно, забезпечити доступ своїх дітей до освіти або зберегти свої батьківські права, і ці обставини, як видається, не беруться до уваги в цьому законопроєкті¹⁰⁰.

IV. Конкретні проблеми, повідомлені БДПІЛ свідками та потерпілими особами

а. Свавільні позбавлення волі та примусові зникнення на територіях, підконтрольних російській владі.

41. БДПІЛ продовжує документувати випадки свавільного позбавлення волі цивільних осіб збройними силами та правоохоронцями Російської Федерації в окупованих районах Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей у порушення норм МПП. У період з 1 червня по 30 листопада 2023 року БДПІЛ збило 22 свідчення від осіб, які пережили свавільні затримання, зокрема від 17 чоловіків і п'яти жінок¹⁰¹. Крім того, БДПІЛ опитало 12 очевидців¹⁰² свавільних

⁹⁷ Опитування свідка БДПІЛ, UKR.WS.289, п. 39.

⁹⁸ [Зупинись та не чіпай: п'ять причин не отримувати російський паспорт на ТОТ](#), Заява Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 16 серпня 2022 р.

⁹⁹ [Проект Закону № 8057](#) від 19.09.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації».

¹⁰⁰ Детальніше див. розділ IV.d) Примусове прийняття російського громадянства, нижче.

¹⁰¹ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237; UKR.WS.239; UKR.WS.240; UKR.WS.244; UKR.WS.246; UKR.WS.248; UKR.WS.249; UKR.WS.251; UKR.WS.252; UKR.WS.259; UKR.WS.265; UKR.WS.268; UKR.WS.283; UKR.WS.285; UKR.WS.289; UKR.WS.293; UKR.WS.294; UKR.WS.296; UKR.WS.298; UKR.WS.300; UKR.WS.303; UKR.WS.304.

¹⁰² Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.235, пп. 27-37; UKR.WS.241, пп. 28, 35; UKR.WS.243, пп. 8-40, 45-55; UKR.WS.267, пп. 36, 49-51, 53-58, 70; UKR.WS.274, пп. 24-31; UKR.WS.275, пп. 50-51;

затримань та отримало 11 додаткових достовірних повідомлень¹⁰³ про такі порушення. Деякі з повідомлених випадків можуть бути прирівняні до тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом (*інкомунікадо*) або примусових зникнень¹⁰⁴.

42. Позбавлення волі цивільних осіб під час збройних конфліктів допустиме лише з імперативних міркувань безпеки держави, що затримує; у цьому випадку вони обмежуються визначеним місцем проживання або інтернуванням за дуже вузьких обставин¹⁰⁵, або затриманням, пов'язаним із законним кримінальним провадженням¹⁰⁶. Громадянство або приналежність до ворожої сторони не є достатньою підставою для затримання, так само як і позбавлення волі з єдиною метою збору розвідувальних даних¹⁰⁷. Якщо позбавлення волі не відповідає чинному законодавству, це є незаконним позбавленням волі, що є серйозним порушенням МГП і воєнним злочином¹⁰⁸.
43. Нова інформація, отримана БДПЛ, ще раз підтверджує практику переслідування Російською Федерацією осіб на підставі їхньої реальної чи уявної підтримки або допомоги українським збройним силам¹⁰⁹ за те, що вони раніше були пов'язані із українськими збройними силами або мали родичів чи друзів, які служили в них¹¹⁰, за відмову співпрацювати з окупаційною владою¹¹¹ або за те, що вони нібито

UKR.WS.279 (пов'язаний з UKR.WS.268); UKR.WS.286 (пов'язаний з UKR.WS.300); UKR.WS.289, пп. 39-43; UKR.WS.290 (пов'язаний з UKR.WS.304); UKR.WS.301, п. 25; UKR.WS.31, п. 3.

¹⁰³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, пп. 26, 51, 54; UKR.WS.236, пп. 7, 30-31; UKR.WS.242, пп. 25-26, 38; UKR.WS.250, пп. 10; UKR.WS.261, пп. 20-21; UKR.WS.263, пп. 32-33, 44, 55, 80, 88-90; UKR.WS. 270, п. 34; UKR.WS.273, п. 26; UKR.WS.282, пп. 22-23; UKR.WS.288, п. 17; UKR.WS.305, п. 33.

¹⁰⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237; UKR.WS.240; UKR.WS.243; UKR.WS.244; UKR.WS.246; UKR.WS.248; UKR.WS.259; UKR.WS.298.

¹⁰⁵ Наприклад, особа, інтернована з імперативних міркувань безпеки, повинна бути звільнена, як тільки причини, що спричинили її інтернування, більше не існує. [Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни](#) (Четверта Женевська конвенція), ст. 132. Див. також [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 78 та ООН, [Додатковий протокол I](#), ст. 75(3).

¹⁰⁶ Якщо проти цивільної особи, яка проживає в умовах окупації, висуваються кримінальні звинувачення, обвинувачений має право на всі гарантії справедливого судового розгляду, викладені в МГП і МППЛ.

¹⁰⁷ [Міжнародне гуманітарне право та виклики сучасних збройних конфліктів](#) 11, 30IC/07/8.4 Керівні принципи МКЧХ, (жовтень 2007 р.), Додаток 1, п. 380; див. також Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії, *Обвинувач проти Делаліча* та інших, справа № IT-96-21-T, Судова камера, рішення від 16 листопада 1998 року, пп. 576-577.

¹⁰⁸ [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 147, див. також МКЧХ, [Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми 99; Римський статут МКС](#), ст. 8(2)(a)(vii). Ув'язнення або інше суворе позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, якщо воно здійснюється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, також може становити злочин проти людяності, [Римський статут МКС](#), ст. 7(1)(e). 7(1)(e).

¹⁰⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.246, п. 29; UKR.WS.248, пп. 9; UKR.WS.259, пп. 19; UKR.WS.265, пп. 9, 21, 62; UKR.WS.275, пп. 50-51; UKR.WS.283, пп. 37, 69; UKR.WS.293, пп. 33; UKR.WS.296 на п. 8; UKR.WS.304 на п. 13.

¹¹⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, пп. 10-11; WS.249, пп. 15; UKR.WS.268, пп. 60; UKR.WS.289, пп. 13; UKR.WS.294, пп. 13, 16; UKR.WS.274, пп. 24-31.

¹¹¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.251; UKR.WS.298, пп. 9-10; UKR.WS.303, пп. 10; див. також UKR.WS.241, пп. 28, 35.

дотримуються проукраїнських чи антиросійських поглядів¹¹². Наприклад, молодий чоловік із Запорізької області був заарештований на вулиці разом зі своєю дівчиною після того, як підняв український прапор перед російським військовим автомобілем, що проїжджав неподалік. За його словами, *«вони відзначили нашу хоробрість і сказали, що хочуть нас провчити. Надягли на нас капюшони, зв'язали руки і відвезли в комендатуру»*¹¹³. Жінка із Запорізької області розповіла БДПЛ, що її будинок піддався 12 обшукам через те, що її син і невістка служили в українській армії. Зрештою її звинуватили в антиросійській пропаганді за те, що вона знялася у відеоролику, де співала український гімн, і затримали на короткий час¹¹⁴. Подружня пара була затримана майже на три тижні за висловлення проукраїнських поглядів, у тому числі за те, що вивісили український прапор на своєму будинку¹¹⁵.

44. Серед жертв свавільних затримань і ймовірних примусових зникнень є працівники освіти та медицини, підприємці, фермери, працівник Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС) і студенти¹¹⁶. БДПЛ також отримало свідчення очевидців і достовірні повідомлення про затримання представників місцевої влади, колишніх співробітників правоохоронних органів, працівників ЗАЕС, гуманітарних волонтерів і священика¹¹⁷.
45. Російські збройні сили та співробітники правоохоронних органів¹¹⁸ заарештовували людей у їхніх домівках, на робочих місцях, на вулиці або на контрольно-пропускних пунктах¹¹⁹. Арешти вдома часто відбувалися після проведення обшуків або в рамках загальних «рейдів», що проводилися в цивільних районах, або на підставі підозр у наданні будь-якої форми підтримки українській владі. Постраждали та свідки свавільних затримань повідомляли, що обшуки часто проводилися в агресивній манері, з актами вандалізму щодо

¹¹² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, параграфи 6-7, 11; UKR.WS.240, параграф 27; UKR.WS.265, п. 8; UKR.WS.285, пп. 9; UKR.WS.289, п. 22; UKR.WS.303, п. 10; UKR.WS.304. Див. також UKR.WS.289, п. 40.

¹¹³ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.248, п. 8.

¹¹⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.289, пп. 13, 22.

¹¹⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.239, п. 6.

¹¹⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237; UKR.WS.246; UKR.WS.239; UKR.WS.240; UKR.WS.249; UKR.WS.251; UKR.WS.252; UKR.WS.265; UKR.WS.283; UKR.WS.285; UKR.WS.293; UKR.WS.298; UKR.WS.300; UKR.WS.304.

¹¹⁷ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, пп. 26-37; UKR.WS.236, пп. 7, 30-31; UKR.WS.242, пп. 25-26; UKR.WS.250, п. 10; UKR.WS.262, п. 18; UKR.WS.263, пп. 32-33, 44, 55, 80-81, 86; UKR.WS.267, п. 53.

¹¹⁸ Постраждали ідентифікували осіб, які здійснювали свавільні затримання, як військовослужбовців збройних сил Російської Федерації, у тому числі пов'язаних з Росією збройних формувань, співробітників сформованої Росією поліції, а також Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації.

¹¹⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237, п. 34; UKR.WS.239, пп. 7, 11, 13; UKR.WS.240, п. 12; UKR.WS.244, п. 9; UKR.WS.246, п. 25; UKR.WS.248, пп. 8-9; UKR.WS.249, пп. 14-15; UKR.WS.251, п. 43; UKR.WS.259, п. 15; UKR.WS.265, п. 19; UKR.WS.268, п. 60; UKR.WS.283, п. 37; UKR.WS.285, п. 8; UKR.WS.289, пп. 18-19, 21; UKR.WS.293, п. 29; UKR.WS.294, п. 16; UKR.WS.296, п. 6; UKR.WS.298, п. 11; UKR.WS.300, п. 16; UKR.WS.303, пп. 9, 11; UKR.WS.304, пп. 13, 20.

власності, вилученням цінних та інших особистих речей¹²⁰. Семеро постраждалих повідомили БДПЛ, що під час обшуків їхніх домівок до них застосовували фізичне насильство та залякування¹²¹. Наприклад, чоловік із Запорізької області описав своє свавільне утримання під вартою протягом 18 днів. Він розповів БДПЛ: *«Близько 7:00 ранку я був удома. Вони прийшли до мене. Це був перший раз, коли вони прийшли. Було три машини. З них вийшло семеро людей. У них були автомати. Вони були у повному спорядженні, зі щитами, бронезилетами, балаклавами. Мене поставили до стіни... Вони ходили по всіх приміщеннях, все перевіряли (...). Сказали, що шукають зброю, хоча у мене ніколи не було ніякої зброї. (...). Мене почали бити, (...) два-три удари по обличчю, а потім кинули на підлогу. Вони продовжували бити мене ногами і трохи руками. Били по голові, по нирках, по ребрах. Вони продовжували запитувати, чому я не хочу підтримувати Російську Федерацію»*¹²².

46. Четверо постраждалих розповіли БДПЛ, що їхні родичі та друзі були затримані разом з ними¹²³. Наприклад, чоловік із Запорізької області розповів, як його затримали разом із сином після того, як сусіди нібито донесли окупаційній владі на його проукраїнські погляди. *«Спочатку вони прийшли до будинку мого сина. Мене завели туди, і я побачив, що він лежить обличчям донизу. До цього його били, але я не бачив, як його били. Мене почали допитувати. Я сказав, що я пенсіонер. У цей момент під'їхав російський військовий автомобіль, і (...) солдат (...) вдарив мене автоматом. Я вважаю, що на мене вже хтось доносив і у них була якась інформація про мене. Мене і мого сина забрали до їх машини і відвезли»*¹²⁴.
47. Свідки повідомили БДПЛ, що жертви часто не були належним чином поінформовані про причину їхнього затримання. Наприклад, дружина чоловіка, свавільно затриманого в Запорізькій області, повідомила БДПЛ, що коли вона запитала, чому її чоловіка затримали, голова місцевої російської військової адміністрації відповів, що *«він погано поведився»*. Причини його тижневого ув'язнення жертві також так і не були повідомлені¹²⁵. З 22 опитаних БДПЛ осіб, які повідомили про свавільне затримання, лише п'ятеро повідомили, що їм були пред'явлені офіційні звинувачення¹²⁶.

¹²⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, пп. 29-30, 32; UKR.WS.243, пп. 13-15; UKR.WS.249, пп. 14; UKR.WS.251, п. 57; UKR.WS.265 на п. 22; UKR.WS.293, пп. 12, 44-45; UKR.WS.29, пп. 16; UKR.WS.298, п. 32; UKR.WS.303, пп. 9-10.

¹²¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, п. 9; UKR.WS.265, пп. 9-10, 20, 24; UKR.WS.285, п. 8; UKR.WS.289, пп. 19; UKR.WS.293, пп. 32-34, 36-37, 43; UKR.WS.294 на пп. 16; UKR.WS.303 на п. 10.

¹²² Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.303, пп. 9-10.

¹²³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, пп. 6, 13; UKR.WS.240, п. 12; UKR.WS.248, пп. 8-9; UKR.WS.285, п. 8.

¹²⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.285, п. 8.

¹²⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.249, пп. 14-15.

¹²⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, п. 24; UKR.WS.246, п. 30; UKR.WS.289, п. 62; UKR.WS.298, п. 31; UKR.WS.304, пп. 40, 53.

48. Більшість свідків, опитаних БДПЛ, повідомляли, що жертвам не дозволяли зв'язатися з адвокатом. Чоловік, який вижив і якого свавільно утримували під вартою протягом 15 місяців у Донецькій області, розповів БДПЛ, що його змусили підписати документ про відмову від права на юридичний захист¹²⁷.
49. Крім того, деяким жертвам не дозволяли зв'язуватися зі своїми родичами, які іноді не знали про їхню долю або місцезнаходження протягом деякого часу, а іноді і всього періоду тримання під вартою¹²⁸. Жінка із Запорізької області, яка провела 35 днів у свавільному затриманні, розповіла БДПЛ: *«Коли мене схопили, я запитала, чи можу я зателефонувати своїй родині. Вони не дозволили. У слідчому ізоляторі також не дозволяли жодних дзвінків чи побачень. Вам пощастило б, якби когось із ваших знайомих звільнили; ви могли б попросити їх повідомити вашій родині»*¹²⁹. Інша свідок пояснила, що після повернення Херсона українськими збройними силами в листопаді 2022 року вона втратила зв'язок зі своїм чоловіком, який був незаконно затриманий окупаційною владою в червні та перевезений до окупованого Криму у вересні того ж року. Лише через кілька місяців вона дізналася від колишнього ув'язненого, що її чоловіка все ще утримують в окупованому Севастополі (Автономна Республіка Крим). Незважаючи на численні спроби з'ясувати його статус і місцезнаходження через Міністерство внутрішніх справ Російської Федерації та інші органи, станом на середину серпня 2023 року російська влада не надала їй жодної інформації¹³⁰. Тримання під вартою у невідомому місці може вважатися примусовим зникненням, яке заборонено звичаєвим МГП, а у випадку вчинення його в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, злочином проти людяності¹³¹.
50. За словами свідків, опитаних БДПЛ, затриманих часто утримували деякий час або протягом усього періоду тримання під вартою в одному або декількох імпровізованих місцях несвободи, таких як гараж при відділенні поліції, підвали будівель військової адміністрації та суду, підвал спортзалу, приміщення культурного центру, коледжу, а також у приватному офісі та квартирі¹³². Чоловік з Херсонської області повідомив БДПЛ, що його три дні утримували в наручниках і із зав'язаними очима в ямах, виритих у землі в невідомому місці, одна з яких була

¹²⁷ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.244, п. 24.

¹²⁸ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.237, п. 40; UKR.WS.239, п. 36; UKR.WS.246, п. 45; UKR.WS.248, п. 24; UKR.WS.259, п. 26; UKR.WS.268, п. 105; UKR.WS.298, п. 30; UKR.WS.304, п. 33. Див. також UKR.WS.243, пп. 21, 24.

¹²⁹ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.246, п. 45.

¹³⁰ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.243, пп. 34-40.

¹³¹ МКЧХ, [Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми 98](#). Хоча цей термін не з'являється в договорах МГП, примусові зникнення порушують або загрожують порушенням низки звичаєвих норм, включаючи заборону свавільного позбавлення волі, катувань та інших форм жорстокого або нелюдського поводження і вбивств, а також вимоги щодо реєстрації осіб, позбавлених волі, і поваги до сімейного життя.

¹³² Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.237, пп. 38, 41; UKR.WS.240, п. 13; UKR.WS.248, пп. 8, 10; UKR.WS.249, п. 15; UKR.WS.251, пп. 44-45; UKR.WS.259, пп. 16-18; 20; UKR.WS.265, п. 28; UKR.WS.283, п. 50; UKR.WS.296, пп. 8, 12; UKR.WS.304, пп. 15, 20.

«вузькою, як могила». Він повідомив, що потім його перевели до двох інших імпровізованих місць тримання під вартою в готелі і культурному центрі, де він провів ще чотири дні, перш ніж його перевели до в'язниці в Херсоні. В усіх місцях тримання під вартою його піддавали катуванням і жорсткому поводженню¹³³.

51. За словами свідків, опитаних БДПЛ, офіційними місцями тримання під вартою були відділення поліції, місця попереднього ув'язнення та пенітенціарні установи¹³⁴. Майже всі постраждалі повідомили про жахливі умови тримання під вартою, що прирівнюються до нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, зокрема, переповнені камери, брак свіжого повітря, низькі температури, неналежні санітарні умови, а також відсутність або низьку якість їжі та води¹³⁵. Наприклад, жінка, яка пережила знущання, розповіла, що її утримували в клітці розміром 2х2 метри у відділенні поліції в Енергодарі (Запорізька область) протягом десяти днів без належного місця для сну; їй також не давали їжу протягом перших трьох днів, а одного разу їй довелося справляти потребу на підлогу після того, як охоронець відмовився відвести її до туалету¹³⁶. Інший цивільний, якого протягом дев'яти днів утримували під вартою в камері відділення поліції в Новій Каховці (Херсонська область) разом з 11 іншими чоловіками, розповів БДПЛ, що *«одночасно лежати могли лише четверо осіб. Інші повинні були сидіти або стояти. Іноді наглядачі забували відвести нас до туалету, і нам доводилося користуватися відром. Коли воно наповнювалося, ми стукали у двері, але виявилось, що це карається і за це нас можуть побити... Також було важко дихати, оскільки повітря було дуже вологим, а вентиляція була відсутня. Ми всі намагалися по черзі дихати біля віконного отвору»*¹³⁷.
52. Кілька потерпілих повідомили БДПЛ, що їм не дозволяли гуляти та/або займатися фізичними вправами, іноді протягом тривалого часу¹³⁸. Постраждалі також повідомили, що під час тримання під вартою їм не надавали медичної допомоги або надавали її в неналежному обсязі¹³⁹. Двоє постраждалих розповіли БДПЛ, що їх змушували працювати без будь-якої компенсації¹⁴⁰.

¹³³ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.259, пп. 16-18, 20, 23.

¹³⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, пп. 13, 23; UKR.WS.244, пп. 10, 15, 23, 25, 30, 37; UKR.WS.246, п. 26; UKR.WS.248, п. 11; UKR.WS.252, п. 14; UKR.WS.259, п. 23; UKR.WS.265, п. 25; UKR.WS.268, п. 61; UKR.WS.283, п. 38; UKR.WS.285, п. 10; UKR.WS.293, п. 55; UKR.WS.294 на п. 17; UKR.WS.298, пп. 12, 33; UKR.WS.300, п. 16; UKR.WS.303, п. 13; UKR.WS.304, пп. 23, 40.

¹³⁵ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237; UKR.WS.239; UKR.WS.240; UKR.WS.244; UKR.WS.246; UKR.WS.248; UKR.WS.249; UKR.WS.251; UKR.WS.252; UKR.WS.259; UKR.WS.268; UKR.WS.283; UKR.WS.285; UKR.WS.293; UKR.WS.296; UKR.WS.298; UKR.WS.300; UKR.WS.303; UKR.WS.304.

¹³⁶ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.298, пп. 13, 22-23, 29.

¹³⁷ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.268, пп. 70, 72, 74.

¹³⁸ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.239, п. 26; UKR.WS.244, п. 44; UKR.WS.304, пп. 27, 35-36.

¹³⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237, п. 38; UKR.WS.240, п. 19; UKR.WS.244, п. 35; UKR.WS.259, п. 20; UKR.WS.268, п. 105; UKR.WS.303, п. 21; UKR.WS.304, п. 49.

¹⁴⁰ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.244, пп. 43, 56; UKR.WS.246, п. 46. МПП чітко визначає, що інтерновані особи не повинні використовуватися як працівники, якщо вони цього не бажають, і що

53. Більшість постраждалих були свавільно позбавлені волі на періоди від одного до п'яти тижнів, тоді як менше третини повідомили, що їх тримали під вартою протягом коротших періодів часу – від кількох годин до трьох днів. Найдовші терміни тримання під вартою, які задокументовані БДПЛ під час цих інтерв'ю, становили 13 і 15 місяців¹⁴¹.
54. За словами свідків, опитаних БДПЛ, умови звільнення часто включали підписання паперу з обіцянкою співпраці з окупаційною владою та/або участь у постановних відео, де вони зачитували самообвинувальні заяви; деякі з цих відеозаписів згодом були використані в пропагандистських цілях російськими державними ЗМІ¹⁴². Кілька постраждалих повідомили БДПЛ, що їх змусили написати в заяві, що вони не мають жодних скарг, пов'язаних з їхнім арештом і поведінням під час тримання під вартою¹⁴³. Крім того, один з потерпілих повідомив БДПЛ, що однією з умов його звільнення було письмове зобов'язання, що він подасть заяву на отримання російського паспорта¹⁴⁴.
55. Багато постраждалих розповіли БДПЛ, що їхнє затримання і страх подальших переслідувань були основною причиною того, що вони покинули свої рідні міста¹⁴⁵. Жінка, яка постраждала від свавільного затримання, повідомила: «Одразу після [звільнення] я була налякана і не хотіла ні з ким розмовляти. Щоранку я бачила з вікна російський прапор, і це змушувало мене нервувати... 18 серпня двоє співробітників ФСБ принесли мій телефон [назад] і сказали, що якщо я буду дзвонити по телефону, то моя доля буде жахливою. 20 серпня я поїхала до [підконтрольного Україні міста] Запоріжжя»¹⁴⁶. Двоє постраждалих осіб повідомили БДПЛ, що після звільнення вони отримали наказ про «депортацію» з окупованих територій¹⁴⁷. Крім того, після звільнення з незаконного ув'язнення одна постраждала жінка була змушена залишити роботу лікаря, а студентку виключили з університету¹⁴⁸.

держава, яка затримує, несе повну відповідальність за всі умови праці, включаючи виплату заробітної плати. Див. [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 95.

¹⁴¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244; UKR.WS.304.

¹⁴² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.240, пп. 21, 24; UKR.WS.248, пп. 8, 16-17; UKR.WS.251, п. 67; UKR.WS.259, пп. 21-22; UKR.WS.268, п. 110; UKR.WS.294, п. 24; UKR.WS.298, пп. 16, 22, 34; UKR.WS.303, п. 23; UKR.WS.304 на п. 18.

¹⁴³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, п. 31; UKR.WS.268, пп. 101-102; UKR.WS.283, п. 58; UKR.WS.294, п. 17; UKR.WS.303, п. 23.

¹⁴⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.300, п. 20.

¹⁴⁵ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.240, п. 30; UKR.WS.251, п. 68; UKR.WS.252 п. 17; UKR.WS.259, п. 25; UKR.WS.265, п. 43; UKR.WS.268 п. 113; UKR.WS.294 п. 17; UKR.WS.298 п. 40.

¹⁴⁶ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.298, п. 40.

¹⁴⁷ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.248, п. 19; UKR.WS.289, п. 62.

¹⁴⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.246, пп. 53; UKR.WS.304, п. 46.

б. Катування та жорстоке поводження на територіях, підконтрольних російській владі

56. Нова інформація, зібрана БДПЛ від свідків і постраждалих, підтверджує його попередні висновки¹⁴⁹ про те, що катування широко застосовувалися під час тримання під вартою в тих частинах України, які були або залишаються під окупацією Російської Федерації¹⁵⁰. Крім того, розглядаючи ці нові свідчення на додаток до раніше проаналізованих, БДПЛ вважає, що спільні риси в профілях осіб, які зазнавали катувань, намірах, що стояли за допитами, і способах їх проведення, а також засобах і методах, що застосовувалися, вказують на систематичну практику катувань.
57. 20 з 22 жертв свавільних затримань, опитаних БДПЛ, повідомили, що піддавалися катуванням або іншим формам жорстокого поводження з боку представників російських збройних сил або правоохоронних органів¹⁵¹. Більшість з них також були свідками катувань або фізичного насильства над іншими затриманими. Крім того, під час інтерв'ю БДПЛ отримало додаткові достовірні свідчення про катування і жорстоке поводження від родичів і знайомих осіб, які були свавільно затримані¹⁵².
58. За словами постраждалих, які опитані БДПЛ, катування зазвичай застосовувалися або під час допитів з метою отримання інформації чи зізнань¹⁵³, або для примусу жертв до співпраці з окупаційною владою¹⁵⁴, або як покарання¹⁵⁵. Один чоловік із Запорізької області описав БДПЛ свій досвід наступним чином: *«У перший день, з 16:00 до 22:00 години, мене допитували. Коли я повернувся, я не міг лягти, тому*

¹⁴⁹ ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 105-115; ОБСЄ/БДПЛ, [Третій проміжний звіт](#), пп. 55-64.

¹⁵⁰ Катування і нелюдське поводження, в тому числі умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень і шкоди здоров'ю, суворо заборонені МГП і є воєнними злочинами. Див. [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 32; ООН, [Додатковий протокол I](#), ст. 75(1)-(2) і 11; МКЧХ, [Звичайне міжнародне гуманітарне право. Норми](#) 90, 92. Див. також [Римський статут МКС](#), ст. 8(2)(a)(ii). Якщо катування та нелюдське поводження здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, вони також можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності. [Римський статут МКС](#), ст. ст. 7(1)(f) і (k). Крім того, відповідно до МГПЛ, заборона катувань та іншого нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, закріплена в статті 7 [Міжнародного пакту про громадянські і політичні права](#) (МПГПП) і статті 2 [Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання](#) (Конвенція ООН проти катувань), є абсолютною і не допускає відступів, навіть під час збройного конфлікту.

¹⁵¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239; UKR.WS.240; UKR.WS.244; UKR.WS.246; UKR.WS.248; UKR.WS.249; UKR.WS.251; UKR.WS.252; UKR.WS.259; UKR.WS.265; UKR.WS.268; UKR.WS.283; UKR.WS.285; UKR.WS.293; UKR.WS.294; UKR.WS.296; UKR.WS.298; UKR.WS.300; UKR.WS.303; UKR.WS.304.

¹⁵² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, п. 36; UKR.WS.243, п. 22, 28, 36; UKR.WS.275, п. 50; UKR.WS.288, п. 17; UKR.WS.289, пп. 40-41, 43; UKR.WS.305, п. 33. Див. також UKR.WS.236, пп. 33-34.

¹⁵³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.240, п. 16; UKR.WS.244, пп. 19(-20); UKR.WS.249, пп. 15-18; UKR.WS.251, пп. 55, 62-64; UKR.WS.259, пп. 19, 21; UKR.WS.265, п. 32; UKR.WS.268, пп. 85-88, 95; UKR.WS.283, п. 61; UKR.WS.285, пп. 15, 17; UKR.WS.293, пп. 59-61; UKR.WS.296, п. 13; UKR.WS.298, пп. 21-22; UKR.WS.303, п. 17.

¹⁵⁴ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.251, п. 67; UKR.WS.268, п. 92, 112. Див. також UKR.WS.293, п. 62.

¹⁵⁵ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.244, п. 25; UKR.WS.303, п. 16.

що моє тіло було в синцях від побоїв... Якщо чоловікові, який ставив запитання, не подобалася моя відповідь, люди, які стояли позаду мене, били мене палицею, і він повторював запитання, можливо, п'ять або шість разів, поки я не змінював свою відповідь або поки він не здавався і не переходив до наступного запитання. Якщо йому подобалася моя відповідь, він ставив наступне запитання»¹⁵⁶. В одному випадку постраждалий від свавільного затримання розповів БДПЛ, що до нього застосовували тортури, щоб змусити його передати ліцензію на два рибальські траулери, якими він керував, представникам сформованої Російською Федерацією поліції¹⁵⁷.

59. За свідченнями постраждалих, допити у поєднанні з катуваннями здебільшого проводили співробітники Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації¹⁵⁸. Разом з тим, серед зловмисників були представники збройних сил Російської Федерації, у тому числі із пов'язаних з Росією збройних формувань¹⁵⁹, призначених Росією правоохоронних органів¹⁶⁰ та Національної гвардії Російської Федерації (Росгвардії)¹⁶¹.
60. Майже всі жертви катувань повідомили, що під час перебування під вартою їх піддавали жорстокому побиттю¹⁶². Зловмисники били жертв палицями, прикладами гвинтівок, металевими прутами, гумовими кийками та бейсбольними битами. Чоловік, який утримувався в імпровізованому місці несвободи в Запорізькій області, розповів БДПЛ: *«Мене часто виділяли. Вони надягали на мене капюшон і виводили на подвір'я, де мене били кілька нападників, використовуючи різну зброю, в тому числі палиці, металеві прутки... Одного разу вони поставили мені на голову металеве відро і неодноразово били по ньому, поки воно не почало деформуватися. Я відверто боявся за своє життя. Після приблизно 20 хвилин цих страждань, вони повернули мене в гараж. Я, звичайно, був весь у крові. Інші намагалися допомогти мені відмитися»¹⁶³. Інші форми катувань включали ураження електричним струмом¹⁶⁴, колючі удари ножем¹⁶⁵,*

¹⁵⁶ Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.240, п. 15.

¹⁵⁷ Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.252, п. 14.

¹⁵⁸ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.239, п. 21; UKR.WS.240, п. 12; UKR.WS.249, пп. 16-18; UKR.WS.259, п. 22; UKR.WS.268, п. 86; UKR.WS.283, пп. 49-50, 60-61; UKR.WS.293, п. 34; UKR.WS.298, пп. 19-20.

¹⁵⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.259, пп. 15-16; UKR.WS.265, пп. 69-70; UKR.WS.268, п. 99; UKR.WS.283, пп. 48-49, 61; UKR.WS.285, п. 13.

¹⁶⁰ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.244, пп. 16, 52; UKR.WS.252, пп. 11-12; UKR.WS.268, п. 63; UKR.WS.303, п. 23.

¹⁶¹ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.239, п. 25; UKR.WS.293, пп. 12, 22.

¹⁶² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.240, пп. 14-15; UKR.WS.244, пп. 12-13, 19-20, 27, 38; UKR.WS.248, пп. 8-9, 17; UKR.WS.249, пп. 15-16; UKR.WS.251, п. 53; UKR.WS.252, пп. 13-14; UKR.WS.259, пп. 21, 24; UKR.WS.268, пп. 62-63, 88-89, 96; UKR.WS.283, пп. 50-52; UKR.WS.285, пп. 11, 15; UKR.WS.293, п. 56; UKR.WS.294, пп. 16-17; UKR.WS.296, пп. 8, 12-13; UKR.WS.298, пп. 13, 19, 27; UKR.WS.300, пп. 17-19; UKR.WS.303, пп. 16-18.

¹⁶³ Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.248, п. 11.

¹⁶⁴ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.248, пп. 11, 13; UKR.WS.285, пп. 13, 15; UKR.WS.296, пп. 13, 15; UKR.WS.298, п. 26. Див. також UKR.WS.239, пп. 17, 20, 37.

¹⁶⁵ Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.265, п. 34.

надягання мішків на голову¹⁶⁶, тривале використання наручників¹⁶⁷, стресових поз¹⁶⁸ та імітацію страти¹⁶⁹, а також погрози фізичного насильства, каліцтва або того, що їх або членів їхніх сімей буде вбито¹⁷⁰. Крім того, деякі свідки повідомляли, що піддавалися принизливому і такому, що принижує гідність, поводженню¹⁷¹.

61. Один з потерпілих повідомив БДПЛ, що сам він не зазнавав фізичного насильства під час тримання під вартою, але уточнив, що зазнав сильних психічних страждань, коли почув, як його дружину катували електричним струмом. Це саме по собі, а також з огляду на очевидний намір завдати йому психічного болю¹⁷², може бути прирівняне до катувань. *«Я чув, як моя дружина плакала і кричала. Я впізнав її голос... Вони могли б перевести її на інший поверх, але ні, вони зробили це навмисно; вони навіть відкрили отвір, через який зазвичай передавали нам їжу [службовий люк], щоб ми могли чути, що відбувається»*¹⁷³.
62. Щонайменше шестеро постраждалих (троє чоловіків і троє жінок) повідомили БДПЛ, що зазнали сексуального насильства, зокрема, примусового роздягання і оголення під час обшуку в будинку або в місцях позбавлення волі¹⁷⁴, а також погроз зґвалтуванням щодо них самих і членів їхніх сімей¹⁷⁵. Крім того, БДПЛ отримало повідомлення про зґвалтування і катування сексуального характеру, а також про погрози зґвалтування, які застосовувалися до затриманих¹⁷⁶.
63. За повідомленнями, під час допитів і катувань зловмисники іноді називали жертв «нацистами» і «фашистами», використовували принизливі імена або образливі слова на їхню адресу, а також знущалися над їхнім зовнішнім виглядом і здоров'ям¹⁷⁷. Кілька жертв згадували, що їх змушували вивчити напам'ять і співати російський гімн. *«Ми повинні були вивчити російський гімн і співати його*

¹⁶⁶ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.259, п. 16; UKR.WS.268, пп. 88, 94; UKR.WS.283, пп. 48-49; UKR.WS.303, п. 22.

¹⁶⁷ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.259, п. 16; UKR.WS.268, пп. 88-89, 96.

¹⁶⁸ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.268, пп. 88-89, 96; UKR.WS.283, пп. 49-50; UKR.WS.304, п. 56.

¹⁶⁹ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.259, пп. 16, 20.

¹⁷⁰ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.251, п. 59; UKR.WS.259, п. 16; UKR.WS.265, п. 34; UKR.WS.283, п. 47; UKR.WS.285, п. 13; UKR.WS.304, пп. 15-16.

¹⁷¹ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.244, п. 42; UKR.WS.259, пп. 17, 20.

¹⁷² Відповідно до [Конвенції ООН проти катувань](#), визначення катувань містить три основні елементи: означає (1) дію, «якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне», (2) з метою «щоб отримати від неї або третьої особи відомостей або визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду» та (3) яка заподіюється «державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди».

¹⁷³ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.239, п. 20.

¹⁷⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, п. 38; UKR.WS.265, п. 20; UKR.WS.298, п. 28.

¹⁷⁵ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.246, п. 30; UKR.WS.248, п. 14; UKR.WS.265, п. 65; UKR.285, п. 10.

¹⁷⁶ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.239, п. 15; UKR.WS.244, п. 18; UKR.WS.289, п. 43.

¹⁷⁷ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, пп. 19, 28; UKR.WS.251, п. 53; UKR.WS.265, п. 62.

щоранку. Якщо ти помилявся хоча б у одному слові, тебе били. Кожну ніч єдиною моєю думкою було прокручувати гімн у голові»¹⁷⁸.

64. Шестеро осіб, опитаних БДПЛ, зазнали різних короткострокових і довгострокових фізичних поранень, а також травм внаслідок катувань під час тримання під вартою, таких як переломи пальців ніг, зламаний ніс, черепно-мозкова травма, пошкодження легенів, синці та інші сліди від гумових куль, а також втрата пам'яті¹⁷⁹. Через травми, отримані після жорстокого побиття в ув'язненні, чоловікові, який пережив побиття, та його синові довелося перенести кілька операцій¹⁸⁰, а жінка, яка пережила побиття, розповіла, що їй досі важко користуватися рукою більше ніж через рік після того, як вона зазнала фізичного насильства в ув'язненні¹⁸¹. Один з потерпілих повідомив, що за дев'ять днів перебування під вартою він схуд на десять кілограмів через високий рівень стресу, якого він зазнав від катувань і жорстокого поводження¹⁸².
65. Постраждалі повідомляли БДПЛ про випадки, коли людей катували до смерті. Один з тих, хто пережив свавільне затримання і катування з Херсонської області, розповів, що був безпосереднім свідком того, як іншого затриманого чоловіка забили до смерті. *«Я знаходився за кілька метрів від нього, схиливши голову, але краєм ока бачив тіло на підлозі, яке було абсолютно бездиханним. Підлога навколо нього була залита кров'ю. Вони продовжували бити його кийками ще довго після того, як він став бездиханним... Йому було близько 30 років»¹⁸³.* БДПЛ також отримало ще одне свідчення, в якому стверджується, що смерть в ув'язненні настала внаслідок катувань¹⁸⁴.
66. Двоє осіб, які пережили катування, повідомили БДПЛ, що вони намагалися накласти на себе руки, перебуваючи під вартою¹⁸⁵. Один з них – чоловік, який пережив примусове зникнення і катування – так описав свій стан відчаю: *«Я думав про самогубство. Вони ніколи не забирали мій ремінь, і я думав про те, щоб повіситися на трубах. Я також зібрав уламки металу, якими намагався перерізати собі вени, але вони виявилися недостатньо гострими»¹⁸⁶.* Інші постраждалі розповіли БДПЛ, що тримання під вартою, катування та жорстоке поводження призвели до тривалої психологічної травми та відчаю. Постраждалі

¹⁷⁸ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.259, п. 24. Див. також UKR.WS.244, п. 38; UKR.WS.248, п. 8; UKR.WS.253, п. 10.

¹⁷⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.248, п. 11; UKR.WS.283, п. 50; UKR.WS.293, пп. 7, 29, 47; UKR.WS.294, пп. 18-19, 21; UKR.WS.296, п. 12. Див. також UKR.WS.240, п. 28.

¹⁸⁰ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.285, пп. 11, 23.

¹⁸¹ Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.265, п. 34.

¹⁸² Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.268, п. 81.

¹⁸³ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.259, п. 20.

¹⁸⁴ Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.244, п. 16.

¹⁸⁵ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.259, п. 22; UKR.WS.268, п. 92.

¹⁸⁶ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.259, п. 22.

повідомляли про нервові зриви та пригнічений психологічний стан, відчуття тривоги, морального виснаження та страждання, а також про проблеми зі сном¹⁸⁷.

Катування та жорстоке поводження з військовополоненими

67. Під час цих інтерв'ю БДПЛ також отримало нову інформацію, яка свідчить про те, що українські військовополонені піддавалися катуванням і жорстокому поводженню під час перебування в полоні у російської влади. Ця інформація включає свідчення двох колишніх військовополонених чоловіків¹⁸⁸, які були звільнені під час обміну полоненими між Україною та Російською Федерацією у 2023 році¹⁸⁹, а також свідчення цивільних осіб, які утримувалися разом із військовополоненими в одних і тих самих місцях позбавлення волі¹⁹⁰.
68. Обидва колишні військовополонені, опитані БДПЛ, повідомили, що їх переводили між кількома місцями тримання під вартою на окупованій Росією території України та Російської Федерації¹⁹¹. Одного з них деякий час утримували в імпровізованих місцях несвободи¹⁹². Крім того, кілька свідків повідомили БДПЛ про відсутність різниці між військовополоненими і цивільними особами, при цьому обидві категорії осіб часто утримувалися в одних і тих же місцях після захоплення/затримання і піддавалися схожим практикам катувань і жорстокого поводження¹⁹³.
69. Як і цивільні затримані, військовополонені стикалися з жахливими умовами утримання під вартою, включаючи переповнені камери, поганий доступ до санітарних умов і відсутність медичної допомоги¹⁹⁴. Один з колишніх військовополонених, який був опитаний БДПЛ, прирівняв харчування, яке йому давали під час утримання під вартою, до «*катувань голодом*»¹⁹⁵.
70. За свідченнями постраждалих і свідків, опитаних БДПЛ, засоби та методи катувань і жорстокого поводження, що застосовувалися до військовополонених, включали жорстоке побиття та використання електричного струму¹⁹⁶, стресових

¹⁸⁷ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, п. 46; UKR.WS.249, п. 24; UKR.WS.285, п. 23; UKR.WS.298, пп. 39-40.

¹⁸⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.253; UKR.WS.307.

¹⁸⁹ Один зі свідків, який служив у Збройних силах України і більше року перебував у полоні Російської Федерації як військовополонений, був звільнений в рамках офіційного обміну полоненими як цивільна особа через відсутність належних документів з українського боку, що підтверджують його військовий статус.

¹⁹⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239; UKR.WS.244; UKR.WS.304.

¹⁹¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.253, пп. 7, 9, 11; UKR.WS.307, пп. 9, 16, 36, 55, 77.

¹⁹² Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.307, пп. 14, 16.

¹⁹³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.236, пп. 30-31; UKR.WS.239, пп. 13, 15, 23-24, 27, 45; UKR.WS.244, пп. 4-5, 7-10, 16-22, 30, 42, 55, 59-60, 65-66; UKR.WS.253, пп. 4, 7, 9-10, 13-16, 20; UKR.WS.304, пп. 37-38. Див. також UKR.WS.307, пп. 59-60.

¹⁹⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, пп. 24, 26; UKR.WS.244, пп. 21-25, 27, 29-30, 33, 45; UKR.WS.253, пп. 9, 13-16, 21; UKR.WS.307, пп. 13, 17, 24-25, 28, 40.

¹⁹⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.253, пп. 9, 13-16.

¹⁹⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.239, п. 27; UKR.WS.253, пп. 9-10, 13-14, 20; UKR.WS.304, пп. 37-38; UKR.WS.307, пп. 10-11, 19, 23-24, 26-32, 66.

поз¹⁹⁷, надягання мішків та тривале використання наручників¹⁹⁸, сексуальне насильство, включаючи примусове оголення¹⁹⁹, імітацію страти²⁰⁰, погрози насильством та каліцтвом²⁰¹, а також приниження та словесні образи²⁰².

71. За повідомленнями, катування здебільшого застосовувалися під час допитів і були спрямовані на отримання інформації, а також на покарання або приниження жертв²⁰³. Один колишній військовополонений розповів БДПЛ, що під час одного з допитів його били «кулаком у груди» щоразу, коли він не відповідав або говорив, що чогось не знає²⁰⁴. Інший в'язень згадував, що бачив у кутку кімнати для допитів бити/палицю з наліпками з написом «денацифікація»²⁰⁵.
72. Один з військовополонених детально описав свій досвід жорстокого побиття, яке спричинило настільки серйозні травми, що лікарі розглядали питання про ампутацію ноги. Він заявив, що один з охоронців, відомий своїм «завзяттям у завданні болю», вдарив його по нозі з такою силою, що спричинив незворотні ушкодження, додавши, що *«травма призвела до того, що моя нога набрякла до такої міри, що я не міг носити звичайний одяг, а шкіра почала лопатися. Пошкоджене місце стало темно-синім, і я продовжую відчувати біль від того інциденту донині. У червні 2022 року моя нога почала гнити через травми та відсутність належного догляду. 8 січня 2023 року моя нога сильно запалилася, і у мене піднялася висока температура. Стан мого здоров'я швидко погіршувався»*²⁰⁶. Він розповів БДПЛ, що отримав доступ до медичної допомоги із запізненням, оскільки охоронці побоювалися, що їх відправлять на передову через те, що вони втратили «військовополоненого, призначеного для обміну»²⁰⁷.
73. Крім того, один з колишніх військовополонених розповів, що кілька відео з ним були записані і опубліковані в Інтернеті, в тому числі один, на якому його змусили принизити своє командування²⁰⁸. Інший військовополонений був змушений зробити заяву на камеру в оголеному вигляді, в якій він був змушений описати своє поведіння в полоні як адекватне²⁰⁹.
74. Свідки повідомили БДПЛ, що внаслідок жорстокого побиття або ускладнень, що виникли після нього, деякі військовополонені померли в ув'язненні²¹⁰, а інші,

¹⁹⁷ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.253, п. 11.

¹⁹⁸ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.307, пп. 9, 16, 25.

¹⁹⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.253, пп. 7, 10, 12, 28; UKR.WS.307, п. 37.

²⁰⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.304, п. 37; UKR.WS.307, п. 26.

²⁰¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.253, п. 9; UKR.WS.307, п. 10.

²⁰² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, пп. 40, 48; UKR.WS.253, пп. 9-10, 22-23; UKR.WS.307, пп. 65-67. Див. також UKR.WS.304, п. 37.

²⁰³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.253, пп. 7-11, 20; UKR.WS.307, пп. 18-20, 27, 30,

²⁰⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.307, пп. 18-19.

²⁰⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.253, п. 7.

²⁰⁶ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.253, п. 10.

²⁰⁷ Там же.

²⁰⁸ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.307, пп. 20-22, 46, 60.

²⁰⁹ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.253, п. 28.

²¹⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.244, п. 27; UKR.WS.304, пп. 37-38.

перебуваючи в ув'язненні, намагалися накласти на себе руки через приниження та фізичне насильство²¹¹.

**в. Евакуація, незаконне переміщення, так звані «депортація»
цивільного населення з окупованих територій та «процес фільтрації»**

75. Як і під час підготовки попередніх проміжних звітів²¹², значна частина інформації, наданої БДППЛ свідками та постраждалими, стосується пересування та переміщення цивільного населення з окупованих територій, велика частина якого може вважатися примусовим, а отже, незаконним²¹³. Відповідно до МГП, індивідуальні або масові примусові переміщення, а також депортації цивільних осіб з окупованої території на територію держави-окупанта або на територію будь-якої іншої країни заборонені незалежно від їхніх мотивів²¹⁴ і вважаються грубим порушенням МГП і воєнним злочином²¹⁵.
76. Деякі деталі, надані БДППЛ, продовжують викликати занепокоєння щодо поведження та інвазивних процедур, яким піддаються багато цивільних осіб на прикордонних пунктах після того, як вони залишили свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Окрім фізичного жорстокого поведження, у тому числі сексуального насильства у формі примусового оголення і роздягання, та погроз жорстокого поведження, поведінка силових структур, розміщених на контрольно-пропускних пунктах і пунктах перетину кордону, також продовжує викликати

²¹¹ Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.239, п. 31; UKR.WS.244, п. 48.

²¹² ОБСЄ/БДППЛ, [Перший проміжний звіт](#), пп. 66-72; ОБСЄ/БДППЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 123-139; та ОБСЄ/БДППЛ, [Третій проміжний звіт](#), пп. 72-79.

²¹³ З червня по листопад 2023 року спостерігачі БДППЛ зібрали 87 свідчень, 49 з яких стосуються евакуації, переміщення/депортації та/або фільтрації свідків.

²¹⁴ [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 49(1). Як виняток із заборони депортацій, окупаційна держава може евакуювати певну територію, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. Однак така евакуація не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Такі евакуації, дозволені у виняткових випадках відповідно до МГП, мають бути тимчасовими, оскільки евакуйовані особи «повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території», див. [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 49(2).

²¹⁵ [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 147; [Римський статут МКС](#), ст. 8(2)(a)(vii); див. також ст. 8(2)(b)(viii), яка конкретно криміналізує депортацію або переміщення всього або частини населення окупованої території в межах або за межі цієї території. Якщо такі дії вчиняються в рамках «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення», вони також становлять злочин проти людяності, [Римський статут МКС](#), ст. 7(2)(d). Як єдиний виняток із заборони депортацій, окупаційна влада може примусово евакуювати певну територію «якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру». Однак така евакуація не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 49(2). Важливо зазначити, що примусова евакуація цивільних осіб з окупованих територій не може бути виправдана і вважатися законною, якщо причини, що викликають переміщення, в першу чергу, є наслідком протиправної поведінки самої держави-окупанта. [Обвинувач проти Міломира Стакіча](#), справа № IT-97-24-A, Апеляційна палата Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ), судові рішення від 22 березня 2006 р., пп. 284-287.

занепокоєння щодо порушення права на свободу пересування і права на недоторканність приватного життя²¹⁶.

Евакуація та незаконне переміщення

77. БДПЛ опитало 46 свідків, які самостійно організували свій виїзд з окупованих Російською Федерацією територій. Важливо зазначити, що навіть якщо ці люди самостійно організували свій виїзд, таке переміщення все одно може бути «примусовим», а отже, незаконним відповідно до МГП. Переміщення може вважатися «примусовим» навіть за відсутності фізичної сили, через створення окупаційною владою обстановки примусу, яка не залишає мешканцям іншого вибору, окрім як виїхати²¹⁷.
78. У зв'язку з цим, опитані БДПЛ свідки, які залишили свої домівки, перерахували безліч причин свого від'їзду, включаючи введення окупаційною владою правил, норм і обмежень²¹⁸, наближення бойових дій і близькість обстрілів²¹⁹, побоювання примусового призову до збройних сил Російської Федерації або примусу до співпраці з окупаційною владою²²⁰, безпеки своєї сім'ї (особливо дітей)²²¹, загроза/страх і досвід затримання та катувань²²² та наслідки руйнування Каховської греблі²²³. Інші згадували про відсутність доступу до критично важливої інфраструктури, включно з медичною допомогою та функціонуючими медичними закладами²²⁴, а також відсутність доступу до інших життєво необхідних послуг, таких як електрика, опалення та водопостачання²²⁵.

²¹⁶ Закріплено в статтях 12 і 17 МПГПП.

²¹⁷ У ситуації примусу та насильства, як, наприклад, у ситуації, в якій опинилися цивільні особи в обложеному Маріуполі, згоду на порятунок від обстрілів, насильства та голоду навряд чи можна вважати вільним, справжнім вибором залишити свій дім та майно і переїхати в інше місце. Див., серед інших, МТКЮ, *Обвинувач проти Крайсніка*, справа № ІТ-00-39-Т, Судова палата МТКЮ, судові рішення від 27 вересня 2006 р., пп. 724, 729; *Обвинувач проти Поповича*, справа № ІТ-05-88-Т, Судова палата МТКЮ, судові рішення від 10 червня 2010 р., пп. 896-97 та 900; *Обвинувач проти Крноїлаца та ін.*, справа № ІТ-97-25, Апеляційна палата МТКЮ, судові рішення від 17 вересня 2003 р., п. 229.

²¹⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.234, пп. 55-56, 58-59; UKR.WS.241, пп. 27-32, 34; UKR.WS.246, п. 59; UKR.WS.263 на пп. 129; UKR.WS.264, п. 38; UKR.WS.275, п. 53; UKR.WS.291, п. 14.

²¹⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.260, пп. 49-52; UKR.WS.266, п. 32; UKR.WS.267, пп. 25-27; UKR.WS.272, пп. 27-28; UKR.WS.287, пп. 16-18; UKR.WS.288, п. 23; UKR.WS.301, пп. 31-35, 39; UKR.WS.305, пп. 22-24; UKR.WS.306, п. 31; UKR.WS.309, пп. 10-12; UKR.WS.317, пп. 14-16; UKR.WS.319, пп. 6-7; UKR.WS.320, пп. 35-36.

²²⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.252, пп. 16-17; UKR.WS.263, п. 129; UKR.WS.299, пп. 29-31; UKR.WS.311, п. 54.

²²¹ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.261, п. 45; UKR.WS.291, п. 14; UKR.WS.305, пп. 22-24; UKR.WS.316, пп. 12-13; UKR.WS.317, пп. 82-85; UKR.WS.318, пп. 14-16.

²²² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.234, п. 58; UKR.WS.235, пп. 41-42; UKR.WS.237, пп. 46-47; UKR.WS.239, пп. 46-47; UKR.WS.241, пп. 27-32, 34-36; UKR.WS.263, п. 129; UKR.WS.267, пп. 32, 64-65; UKR.WS.273, п. 47; UKR.WS.275, пп. 50-53; UKR.WS.279, п. 37; UKR.WS.288, п. 23; UKR.WS.293, пп. 76-77; UKR.WS.303, п. 26.

²²³ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.236, пп. 36-40; UKR.WS.297, пп. 21-22, 24-26, 28. Див. також UKR.WS.260, п. 49.

²²⁴ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.267, пп. 100-101; UKR.WS.281, п. 14. Див. також UKR.WS.273, пп. 47-48.

²²⁵ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.234, п. 27; UKR.WS.237, п. 29.

79. Цивільні особи, які змогли потрапити на підконтрольну українському уряду територію, зокрема через пункт пропуску у Василівці (Запорізька область), часто стикалися з довгими чергами і затримками, перш ніж змогли залишити територію, підконтрольну Російській Федерації²²⁶. Деяким цивільним особам доводилося чекати по кілька днів, перш ніж їм дозволяли проїхати, при цьому вони перебували під прямим обстрілом, а в деяких випадках – під сильним впливом літньої спеки²²⁷. Кілька свідків повідомили БДПЛ, що через спеку та нестачу запасів (їжі, води, ліків) деякі цивільні особи захворіли і померли²²⁸.
80. Свідки також повідомили БДПЛ про жорстоке поводження під час їхньої подорожі та при перетині блокпостів, контрольованих збройними силами Російської Федерації та представниками окупованих Донецької та Луганської областей. Вони розповіли про інвазивні обшуки їхнього майна та їх особисто²²⁹, включно з примусовим оголенням та примусовим публічним роздяганням під час особистих обшуків²³⁰, погрози та практику залякування, включаючи допити щодо їхньої лояльності до України та ставлення до конфлікту, а також щодо місцезнаходження та/або роду занять родичів²³¹.
81. Свідки розповіли БДПЛ про випадки обстрілів з боку сил Російської Федерації та про те, що їм доводилося пересуватися замінованими дорогами²³². Один зі свідків, який виїхав влітку 2022 року, розповів про свій досвід навмисного обстрілу окупаційними силами, як з артилерії, так і зі стрілецької зброї. Після перетину пункту пропуску в Василівці (Запорізька область) в автобусі, повному евакуйованих цивільних осіб, свідок повідомив: *«Російські [солдати] у формі, повністю озброєні, їхали, дивилися на людей у черзі, знімали нас на телефони та сміялися з нас. Вони були в сірій зоні, а коли ми доїхали до «сірої зони», то побачили, що нас обстріляли. Коли ми потрапили в сіру зону [територія, що розділяє підконтрольну українському уряду територію та територію, контрольовану Російською Федерацією, яку жодна зі сторін не контролює повністю], вони почали обстрілювати нас. Це був свідомий вибір, наш автобус був мішенню. Ми відчували вибухову хвилю. Коли нас відпускали, вони сказали: «По*

²²⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.252, пп. 18-19; UKR.WS.266, пп. 33-34; UKR.WS.282, п. 19; UKR.WS.291, пп. 19-20, 22-23; UKR.WS.305, пп. 24, 26-27; UKR.WS.317, пп. 106-115. Див. також UKR.WS.235, п. 42; UKR.WS.260, п. 48; UKR.WS.263, пп. 125, 127-128; UKR.WS.267, пп. 64-65, 83-84; UKR.WS.273, п. 48; UKR.WS.277, п. 65; UKR.WS.288, пп. 8, 28; [Ситуація з правами людини літніх осіб в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації](#), Управління Верховного комісара ООН з прав людини, травень 2023 р., п. 26.

²²⁷ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.252, пп. 17-19; UKR.WS.266, пп. 35-38; UKR.WS.282, п. 19; UKR.WS.317, пп. 111-115. Див. також UKR.WS.288, п. 8.

²²⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.252, п. 18; UKR.WS.282, п. 22. Див. також UKR.WS.288, п. 8; УВКПЛ ООН, [Ситуація з правами людини літніх осіб в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації](#), п. 26.

²²⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.241, п. 34; UKR.WS.284, пп. 27-29; UKR.WS.299, пп. 42-43.

²³⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.241, п. 34; UKR.WS.291, пп. 29-30; UKR.WS.305, п. 24.

²³¹ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.234, п. 66; UKR.WS.282, п. 22.

²³² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.236, пп. 42, 44-45, 47-48; UKR.WS.252, п. 19; UKR.WS.277, пп. 65-66; UKR.WS.282, п. 19; UKR.WS.284, п. 31; UKR.WS.287, пп. 20-30; UKR.WS.301, пп. 43-44, 46-47; UKR.WS.305, п. 28; UKR.WS.309, п. 11. Див. також UKR.WS.236, пп. 29-30; UKR.WS.266, пп. 39-41.

дорозі ви ще отримаєте від нас подарунки». Потім, коли ми їхали, ми почули кулі, потім ці потужні вибухи. Це було позаду, за нашими спинами»²³³.

82. Деякі свідки розповіли БДПЛ, що, коли не було можливості евакуюватися на підконтрольну уряду територію України, вони виїжджали через Російську Федерацію, іноді долаючи до 4000 км, щоб дістатися кінцевого пункту призначення²³⁴. Цивільне населення також стикалося з довгими чергами і затримками на пунктах перетину кордону, які часто тривали до трьох днів, і багато хто не був готовий чекати так довго²³⁵. Свідки також розповідали про поведження з ними на пунктах пропуску, повідомляючи, що прикордонники часто залякували та висміювали цивільних осіб під час втечі²³⁶, проводили інвазивні обшуки їхнього майна та їх особисто, які включали примусове оголення та обшуки з роздяганням²³⁷, допитували їх та ставили настирливі та/або провокаційні запитання²³⁸ та записували персональну інформацію в базу даних²³⁹.
83. Деякі свідки зазначили, що під час спроб евакуації члени їх сімей та інші цивільні особи, які подорожували з ними, отримували відмову у в'їзді до межуючих країн від представників влади на російських прикордонних пунктах пропуску і були змушені відокремитися від групи²⁴⁰.

Процеси фільтрації

84. Деякі свідки розповіли про те, що вони проходили фільтраційні процедури для того, щоб отримати можливість залишити територію, контрольовану Російською Федерацією, або під час самої подорожі. Кілька свідків розповіли БДПЛ про свій

²³³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.305, пп. 27-28. Див. також UKR.WS.252, п. 19.

²³⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.234, пп. 64-74; UKR.WS.237, п. 47; UKR.WS.241, пп. 36-38; UKR.WS.246, пп. 60-67; UKR.WS.260, пп. 57-67; UKR.WS.261, пп. 46-50; UKR.WS.263, пп. 128, 131-138; UKR.WS.264, п. 40; UKR.WS.267, пп. 64-65; UKR.WS.268, пп. 113-114, 116; UKR.WS.271, п. 14; UKR.WS.272, п. 15; UKR.WS.273, пп. 50-52; UKR.WS.275, пп. 57-58; UKR.WS.279, пп. 51-53; UKR.WS.281, п. 18; UKR.WS.288, пп. 29-30; UKR.WS.293, пп. 78-80; UKR.WS.303, п. 27; UKR.WS.308, пп. 50-51; UKR.WS.309, пп. 12-13; UKR.WS.311, пп. 55-57; UKR.WS.313, пп. 20-23; UKR.WS.314, пп. 12, 17-22; UKR.WS.315, п. 39; UKR.WS.316, пп. 15-20; UKR.WS.317, пп. 16-22, 25-29; UKR.WS.319, пп. 6-9, 11; UKR.WS.320, пп. 35-36, 71-75.

²³⁵ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.241, п. 38; UKR.WS.261, пп. 47-49; UKR.WS.267, пп. 64-66; UKR.WS.268, пп. 114-116; UKR.WS.273, пп. 50-53; UKR.WS.275, пп. 62, 70; UKR.WS.279, пп. 51-53; UKR.WS.288, пп. 29-30; UKR.WS.289, пп. 49, 67-68; UKR.WS.302, пп. 57-58; UKR.WS.303, п. 27; UKR.WS.309, пп. 12-13; UKR.WS.314, пп. 2-22; UKR.WS.315, пп. 43, 45-48, 64-65; UKR.WS.317, пп. 17-22, 25-30; UKR.WS.320, пп. 38-39.

²³⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.246, п. 65; UKR.WS.273, п. 64; UKR.WS.279, п. 53; UKR.WS.315, пп. 42, 47.

²³⁷ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237, п. 47; UKR.WS.261, п. 48; UKR.WS.267, пп. 71-72; UKR.WS.273, пп. 54-57, 59; UKR.WS.308, пп. 52-55; UKR.WS.309, пп. 13-15; UKR.WS.311, пп. 55-57; UKR.WS.314, пп. 15-16.

²³⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.260, пп. 61, 64; UKR.WS.263, п. 133; UKR.WS.264, п. 45; UKR.WS.267, пп. 70, 72-74, 121; UKR.WS.271, п. 18; UKR.WS.273, пп. 54-57; UKR.WS.309, пп. 12-13, 65-66, 68-69; UKR.WS.315, пп. 41-43; UKR.WS.320, пп. 38-40, 71-74. Див. також UKR.WS.302, п. 55; UKR.WS.317, п. 30.

²³⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.260, п. 67; UKR.WS.263, п. 132; UKR.WS.264, п. 45; UKR.WS.311, пп. 55-57; UKR.WS.314, пп. 15-16, 20-21, 35; UKR.WS.317, пп. 17-22.

²⁴⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.288, пп. 29-30; UKR.WS.308, пп. 52-55. Див. також UKR.WS.267, пп. 121-123.

досвід отримання фільтраційних документів²⁴¹. Подібно до описаного вище поведження на блокпостах і пунктах перетину кордону, свідки розповідали про жорстоке поведження у фільтраційних центрах і про те, що їм доводилося чекати на оформлення документів до двох тижнів у поганих умовах²⁴². Свідки також розповідали про жорсткі та залякуючі допити з провокаційними та складними запитаннями, що мали на меті збити з пантелику²⁴³, про інвазивні обшуки осіб та майна²⁴⁴, свавільне затримання та/або фізичне насильство²⁴⁵, та занесенням до бази даних зібраної персональної інформації та біографічних відомостей²⁴⁶.

85. Один із постраждалих, з яким БДПІЛ провело інтерв'ю, розповів про те, як навесні 2022 року його викрали окупаційні війська, коли він йшов по воду до колодязя, і відвезли до фільтраційного центру в Новоазовську (Донецька область). Свідок перебував у центрі протягом 10 днів, поки його готували до фільтрації, повідомляючи: *«Це був індивідуальний процес. Деяким просто ставили кілька запитань, інші проходили через побиття та плач в іншій кімнаті. Це було досить жахливо. (...) Коли вони починали, зазвичай це тривало тиждень. Я був там 10 днів, але я не впевнений, коли мене забрали, а коли відпустили. Кожного дня було одне й те саме. Ми прокидалися на матраці в спортзалі, потім ми проходили через допит, кожен день. Щодня вони саджали близько 50 осіб у клітку і виводили по двоє-троє в кімнату для індивідуального допиту»*²⁴⁷. Після процесу фільтрації свідок повідомив, що перед звільненням він отримав документ про фільтрацію. Однак, оскільки на момент викрадення у нього не було з собою ні документів, ні телефону, він був змушений йти з фільтраційного центру додому пішки, що зайняло три дні²⁴⁸.

Так звана «депортація» цивільного населення

86. Два свідки, опитані БДПІЛ, розповіли про свій досвід примусової «депортації» з дому та розлучення з родиною із перевезенням до «сірої зони» між окупованими районами, де вони проживали, та підконтрольною Україні території²⁴⁹.

²⁴¹ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237, пп. 34-38, 40-43; UKR.WS.267, пп. 32-33, 36, 59, 62-64; UKR.WS.271, п. 15; UKR.WS.281, пп. 12-16; UKR.WS.302, пп. 37-41, 49; UKR.WS.308, пп. 30, 34-35; UKR.WS.310, пп. 14-15; UKR.WS.313, п. 20; UKR.WS.314, пп. 12-14; UKR.WS.315, пп. 25-31; UKR.WS.317, пп. 84-90; UKR.WS.319, пп. 7-9. Див. також UKR.WS.239, пп. 47-48; UKR.WS.275, пп. 59, 63-67.

²⁴² Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237, пп. 35-38; UKR.WS.271, п. 15; UKR.WS.281, пп. 14-16; UKR.WS.314, пп. 13-14; UKR.WS.315, пп. 26-28.

²⁴³ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237, п. 37; UKR.WS.281, пп. 14-16; UKR.WS.310, пп. 16-17; UKR.WS.314, пп. 15-16; UKR.WS.317, пп. 90-99.

²⁴⁴ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237, п. 40; UKR.WS.302, п. 41; UKR.WS.310, пп. 16-17; UKR.WS.313, п. 20; UKR.WS.314, пп. 15-16; UKR.WS.315, пп. 31-33.

²⁴⁵ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237, п. 36; UKR.WS.267, пп. 36-40, 50-51; UKR.WS.317, п. 101.

²⁴⁶ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.237, п. 37; UKR.WS.281, пп. 14-16; UKR.WS.310, п. 15; UKR.WS.313, п. 20; UKR.WS.315, пп. 31-33; UKR.WS.316, пп. 15-19; UKR.WS.317, пп. 93-98.

²⁴⁷ Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.237, п. 38.

²⁴⁸ Там же, пп. 34-41.

²⁴⁹ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.248; UKR.WS.289. Див. також UKR.WS.246, п. 11.

87. Постраждала розповіла, як, починаючи з травня 2022 року, її разом з сім'єю неодноразово відвідували та залякували окупаційні збройні сили Російської Федерації через їхній зв'язок з родичами, які раніше служили в українських збройних силах, та їхню відмову голосувати на організованому Росією «референдумі»²⁵⁰. Вона згадала, що пізніше, у вересні 2022 року, солдати Російської Федерації прийшли до неї додому о 06:00 годині ранку, вимагали віддати паспорт і силоміць відвезли її на машині під приводом того, що «хтось хотів з нею поговорити»²⁵¹. Вона розповіла БДПЛ, що її вивезли на трасу між Мелітополем і Запоріжжям, де її зустріла людина, яка представляла ФСБ, а потім відвезла до Василівки²⁵². Після прибуття їй наказали стати під російський прапор. Стоячи перед представником ФСБ і десятьма солдатами, вона була змушена зачитати вголос заяву, яку знімали на камеру, пояснюючи, що її депортують за «дискредитацію Російської Федерації» і «участь у тероризмі»²⁵³. Після цього її направили до пункту пропуску і змусили п'ять годин йти пішки до підконтрольної українському уряду території²⁵⁴ в літню спеку без провізії та належного одягу, уникаючи мін, які були встановлені поперек дороги та вздовж узбіччя²⁵⁵.
88. Крім того, другий постраждалий, якого двічі затримували за проукраїнські погляди, розповів БДПЛ, що в жовтні 2022 року, коли він ще перебував під вартою, йому повідомили, що його вивезуть на територію, підконтрольну українському уряду²⁵⁶. Наступного дня його примусово доставили на пункт пропуску, який він упізнав за численними відеозаписами «депортації», опублікованими в Інтернеті²⁵⁷. Постраждалий розповів, що його офіційно вислали із Запорізької області і назвали «небажаною особою», яка «порушила безпеку». Як і у випадку з «депортацією», описаному вище, свідок повідомив, що його знімали на камеру на місці події. Там йому зачитали вирок, який був «санкціонований [Євгеном] Балицьким», призначеним Російською Федерацією губернатором²⁵⁸. Після цього, свідка змусили пройти через кілька блокпостів, де йому погрожували смертю, перш ніж через п'ять кілометрів він опинився в сірій зоні²⁵⁹. Нарешті,

²⁵⁰ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.289, пп. 11, 13, 16, 18. Для отримання додаткової інформації про організовані Росією «референдуми» та відповідний моніторинг БДПЛ див. ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 61-63, 67; ОБСЄ/БДПЛ, [Третій проміжний звіт](#), п. 75.

²⁵¹ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.289, пп. 23-24, 31.

²⁵² Там же пп. 12, 23-24.

²⁵³ Там же, п. 29.

²⁵⁴ Там же, п. 35.

²⁵⁵ Там же, пп. 30-34.

²⁵⁶ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.248, п. 19.

²⁵⁷ Там же, п. 19. БДПЛ проаналізувало кілька відеороликів у соціальних мережах, зокрема «ВКонтакте» та інших, подібних до тих, на які посилався свідок, і на яких нібито показано, як українських цивільних осіб «депортують» з невідконтрольних уряду районів Запорізької області на підконтрольні уряду. На кожному з цих відео цивільну особу публічно знімають на камеру, в той час як особа оголошує її ім'я та підстави для «депортації».

²⁵⁸ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.248, п. 19.

²⁵⁹ Там же, пп. 20-21.

пройшовши ще 40 кілометрів, він потрапив на територію, контрольовану українським урядом²⁶⁰.

г. Примусове прийняття російського громадянства

89. БДПЛ продовжує стежити за постійними та систематичними зусиллями Російської Федерації, спрямованими на примушення мешканців окупованих територій України до набуття громадянства Російської Федерації. Як зазначалося у попередніх звітах, будь-які спроби змінити демографічний склад території, наприклад, шляхом тиску на цивільне населення з метою змусити його змінити громадянство на громадянство держави-окупанта, суперечать основоположному принципу, згідно з яким окупація вважається перехідним і тимчасовим режимом.
90. Багато свідчень свідків, зібраних БДПЛ, описують різні заходи та тиск, спрямовані на примушення їх до отримання російського громадянства. Правила та обмеження, а також залякування громадян України з метою змусити їх змінити громадянство є серйозними порушеннями МПП, зокрема заборони дискримінації людей, які живуть в умовах окупації, за ознакою громадянства²⁶¹ та примусу людей декларувати вірність державі-окупанту²⁶². Примусове нав'язування російського громадянства громадянам окупованих територій може також призвести до примусового призову до армії, що прямо заборонено МПП²⁶³.
91. Опитані БДПЛ свідки повідомили, що доступ до роботи в державному чи приватному секторі часто обумовлений наявністю російського паспорта²⁶⁴. Деякі свідки також повідомили, що працівники без російського паспорта отримують нижчу заробітну плату²⁶⁵, причому два свідки з різних регіонів уточнили, що заробітну плату була на 30 відсотків нижчою²⁶⁶. На противагу цьому, свідок з Луганської області повідомив БДПЛ, що, незважаючи на тиск з метою отримання російських паспортів, деяким працівникам, які вважалися критично важливим персоналом, було дозволено продовжувати працювати без російського паспорта зі збереженням того ж рівня заробітної плати²⁶⁷.
92. Свідки також розповіли про свої проблеми з доступом до медичних²⁶⁸ та соціальних послуг, включаючи пенсії²⁶⁹, допомоги по вагітності та пологах²⁷⁰,

²⁶⁰ Там же, пп. 22-23.

²⁶¹ Див. Четверта Женевська конвенція, ст. 27(3); та ООН, Додатковий протокол I, ст.ст. 69-70.

²⁶² IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 45.

²⁶³ Див. там само; Четверта Женевська конвенція, ст. 51. Призов громадян окупованої території до збройних сил окупаційної влади є воєнним злочином. Див. Четверта Женевська конвенція, ст.147 та Римський статут МКС, ст. 8(2)(a)(v).

²⁶⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.237, п. 49; UKR.WS.238, п. 13; UKR.WS.246, п. 70; UKR.WS.262, п. 54; UKR.WS.264, п. 34; UKR.WS.265, п. 85; UKR.WS.267, п. 88; UKR.WS.269, п. 5; UKR.WS.271, п. 29; UKR.WS.275, п. 35; UKR.WS.281, п. 16; UKR.WS.282, п. 26; UKR.WS.294, п. 27; UKR.WS.306, п. 22; UKR.WS.308, п. 43; UKR.WS.312, п. 12; UKR.WS.315, п. 67.

²⁶⁵ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.294, п. 27; UKR.WS.300, п. 32.

²⁶⁶ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.269, п. 7; UKR.WS.302, п. 56.

²⁶⁷ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.275, п. 34.

²⁶⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, п. 49; UKR.WS.238, п. 28; UKR.WS.241, п. 49; UKR.WS.246, п. 70; UKR.WS.265, п. 82; UKR.WS.269, п. 31; UKR.WS.286, пп. 22, 28; UKR.WS.288, п. 20;

допомоги на дітей²⁷¹, а також гуманітарної допомоги²⁷² без російського паспорта. П'ять свідків²⁷³ вказали на необхідність мати російський паспорт для отримання ліків, а один свідок з Донецької області заявив, що *«інсулін можна було отримати лише за умови купівлі медичної страховки, а для цього потрібен був російський паспорт»*²⁷⁴. Три свідки²⁷⁵ повідомили, що батьки повинні були отримати російське громадянство, щоб їхні діти могли відвідувати школу, причому один зі свідків уточнив, що *«якщо діти не ходять до школи, то соціальні служби можуть забрати їх у вас»*²⁷⁶.

93. Важливо, що інтерв'ю, проведені БДПЛ у другій половині 2023 року, також більше прояснили зв'язок між примусовим нав'язуванням російського громадянства та правами власності. Вісім свідків²⁷⁷ згадували про погрози привласнення приватної власності, якщо власники не отримають громадянство Російської Федерації, а один свідок із Запорізької області розповів: *«Прийшли солдати (...і) запитали нас, чи є у нас російські паспорти, і дали нам десять днів, щоб подати заяву на отримання паспортів і принести їм підтвердження, що ми це зробили. Нам сказали, що у нас заберуть квартиру, якщо ми не отримаємо російські паспорти»*²⁷⁸. За словами свідка з Луганської області, мешканцям дали час до 1 вересня 2023 року, щоб переоформити своє майно за російським законодавством²⁷⁹, для чого, як повідомили два свідки²⁸⁰ з Херсонської та Донецької областей, потрібно було мати громадянство Російської Федерації. В іншому випадку їхнє майно буде відібрано. Крім того, троє свідків²⁸¹ з Донецької області заявили, що російський паспорт також потрібен для того, щоб подати заяву на відшкодування збитків, завданих майну, а двоє свідків з Луганської області

UKR.WS.291, п. 40; UKR.WS.294, п. 27; UKR.WS.300, п. 40; UKR.WS.305, п. 36; UKR.WS.308, п. 43; UKR.WS.315, п. 67. На протипагу цьому, одна зі свідків з Херсонської області повідомила БДПЛ, що від неї не вимагали пред'явити російський паспорт при отриманні невідкладної медичної допомоги.

²⁶⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, п. 49; UKR.WS.237, п. 51; UKR.WS.238, п. 28; UKR.WS.241, п. 50; UKR.WS.261, п. 34; UKR.WS.263, п. 124; UKR.WS.269, п. 51; UKR.WS.275, п. 39; UKR.WS.281, п. 16; UKR.WS.291, п. 40; UKR.WS.308, п. 43; UKR.WS.311, п. 58; UKR.WS.314, п. 28; UKR.WS.315, п. 67. Крім того, троє свідків (UKR.WS.262, п. 14; UKR.WS.271, п. 32 і UKR.WS.274, п. 46) повідомили БДПЛ, що, хоча були випадки, коли пенсіонери без російських паспортів продовжували отримувати свої пенсії, окупаційна влада нібито повідомила їм, що до кінця 2023 або на початку 2024 року це буде неможливо.

²⁷⁰ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.312, п. 12.

²⁷¹ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.314, п. 28.

²⁷² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.246, п. 70; UKR.WS.269, п. 51; UKR.WS.295, п. 37.

²⁷³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.267, п. 103; UKR.WS.282, п. 25; UKR.WS.289, п. 45; UKR.WS.309, п. 17; UKR.WS.319, п. 15.

²⁷⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.267, п. 103.

²⁷⁵ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.267, п. 95; UKR.WS.269, п. 51; UKR.WS.289, пп. 45, 53.

²⁷⁶ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.289, п. 45.

²⁷⁷ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.234, пп. 55-56; UKR.WS.241, п. 53; UKR.WS.265, пп. 81, 84-85; UKR.WS.288, п. 20; UKR.WS.291, п. 42; UKR.WS.293, п. 84; UKR.WS.302, п. 61; UKR.WS.308, п. 47.

²⁷⁸ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.288, п. 20.

²⁷⁹ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.265, пп. 81, 84.

²⁸⁰ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.241, п. 53; UKR.WS.302, п. 61.

²⁸¹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.267, п. 96; UKR.WS.314, п. 28; UKR.WS.315, п. 67.

розповіли, що російський паспорт також потрібен для того, щоб мати можливість продати своє майно²⁸².

94. Кілька свідків, опитаних БДПЛ, заявили, що це також вплинуло на свободу пересування мешканців на окупованих територіях. Два свідки²⁸³ заявили, що для в'їзду до Автономної Республіки Крим або до Російської Федерації потрібен російський паспорт. Три інші свідки²⁸⁴ заявили, що мешканці без російського паспорта стикалися з проблемами при проходженні контрольно-пропускних пунктів. Один свідок із Запорізької області описав ситуацію, свідком якої він став, коли *«чоловік, який вирішив не отримувати російський паспорт, проходив через блокпост. Його запитали, чому він не отримав російський паспорт. Тоді його український паспорт розірвали на частини (...),»*²⁸⁵ а його автомобіль, водійське посвідчення та документи на автомобіль вилучили. *«[Йому] сказали, що документи і машину він отримає після пред'явлення російського паспорта»*²⁸⁶. Інший свідок із Запорізької області розповів БДПЛ, що *«без (російського) паспорта не можна отримати водійське посвідчення»*²⁸⁷.
95. Свідки також повідомляли про різні види тиску, включаючи жорстоке поводження, з якими вони стикалися через відмову набутти громадянство Російської Федерації. Свідок із Запорізької області розповів про свій досвід під час затримання. *«Мене запитали, чому я не отримав російський паспорт. Я сказав, що у мене вже є паспорт, український, і тоді вони мене вдарили (...). Мене запитали, чи хочу я додому і чи готовий я підписати документ про те, що хочу отримати російський паспорт. Я пам'ятаю, що там було написано, що я згоден отримати паспорт до 1 травня 2023 року»*²⁸⁸. Шість свідків²⁸⁹, опитаних БДПЛ, також повідомили про погрози так званої «депортації» за відмову отримати громадянство Російської Федерації, причому один свідок з Луганської області повідомив: *«Вони [російські солдати] попередили нас, що якщо ми не візьмемо паспорти, то нас депортують, хоча ми не знали, куди нас відправлять»*²⁹⁰.

д. Незаконні обмеження права на свободу мирних зібрань

96. Свідки, опитані БДПЛ, підтвердили інформацію, викладену в попередніх проміжних звітах, про те, що в перші тижні конфлікту на окупованих територіях вдалося провести кілька мітингів і демонстрацій на знак протесту проти

²⁸² Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.265, п. 85; UKR.WS.275, п. 48.

²⁸³ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.238, п. 29; UKR.WS.286, п. 22.

²⁸⁴ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.235, п. 49; UKR.WS.263, п. 119; UKR.WS.266, п. 64.

²⁸⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.263, п. 119.

²⁸⁶ Там же.

²⁸⁷ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.312, п. 12.

²⁸⁸ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.300, пп. 19-20.

²⁸⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.241, п. 51; UKR.WS.291, п. 42; UKR.WS.246, п. 71; UKR.WS.269, п. 8; UKR.WS.274, п. 45; UKR.WS.275, п. 46.

²⁹⁰ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.274, п. 45.

російської військової атаки²⁹¹. На початку конфлікту мирні зібрання певною мірою допускалися. Проте згодом протести почали суворо обмежувати і жорстоко придушувати, а учасники зібрань піддавалися погрозам, залякуванням і затриманням, що є порушенням права на свободу мирних зібрань, гарантованого МППЛ, яке продовжує діяти під час збройного конфлікту, в тому числі і на окупованих територіях²⁹².

97. Свідок з Енергодара (Запорізька область) заявив, що після березня 2022 року російські збройні сили використовували світлошумові гранати для розгону протестувальників після того, як попередньо дозволили проводити зібрання²⁹³. Інший свідок з того ж міста розповів БДПЛ, що після березня 2022 року зібрання більше двох-трьох осіб були заборонені²⁹⁴. Свідок з Бердянська (Запорізька область) повідомив БДПЛ, що терпимість до демонстрацій закінчилася після першого місяця окупації, заявивши, що *«вони почали стріляти демонстрантам у ноги, і це був кінець демонстрацій»*²⁹⁵.
98. Кілька свідків, опитаних БДПЛ, розповіли про застосування сили окупаційною владою для розгону мирних зібрань, зокрема про попереджувальні постріли²⁹⁶, використання сльозогінного газу²⁹⁷, світлошумових гранат²⁹⁸, димових гранат²⁹⁹ та стрілянину гумовими кулями по мирних протестувальниках³⁰⁰. Свідок з Нової Каховки (Херсонська область) згадав про протест, на якому він був присутній на початку березня 2022 року. *«Ми протестували близько трьох годин, а потім деякі люди намагалися увійти до будівлі адміністрації, перелізили через паркани. Російські солдати застосували артилерійську зброю, щоб зробити попереджувальні постріли і розігнати натовп. (...) Потім вони почали використовувати світлошумові гранати і гумові кулі для розгону натовпу»*³⁰¹. Свідок з Каланчака (Херсонська область) також пригадав свій досвід участі в місцевому протесті. *«Вони [російські військові] почали стріляти в повітря і кидати димові гранати. Ми вирішили розійтися, також почала прибувати бронетехніка»*³⁰². Свідок додав, що двоє людей постраждали від дії сльозогінного газу, але окупаційна влада нікого не затримувала³⁰³. Свідок також пояснив: *«Ми*

²⁹¹ ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#), пп. 106-111; ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 146-150; ОБСЄ/БДПЛ, [Третій проміжний звіт](#), пп. 87-89.

²⁹² МППЛ, ст. 21.

²⁹³ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.299, п. 8.

²⁹⁴ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.286, п. 17.

²⁹⁵ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.239, п. 14.

²⁹⁶ Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.240, п. 36; UKR.WS.241, пп. 17, 19; UKR.WS.268, п. 15; UKR.WS.273, п. 23; UKR.WS.282, пп. 5, 8; UKR.WS.316, п. 2. Див. також UKR.WS.305, п. 35.

²⁹⁷ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.240, п. 36; UKR.WS.241, п. 17; UKR.WS.273, п. 23. Див. також UKR.WS.306, п. 7.

²⁹⁸ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.268, п. 15; UKR.WS.299, п. 9. Див. також UKR.WS.284, п. 12.

²⁹⁹ Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.240, п. 36; UKR.WS.241, п. 19. Див. також UKR.WS.284, п. 12; UKR.WS.305, п. 35; UKR.WS.306, п. 7.

³⁰⁰ Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.268, п. 15.

³⁰¹ Там же.

³⁰² Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.241, п. 19.

³⁰³ Там же, п. 17.

планували провести ще одну демонстрацію на наступний день, але оскільки першу демонстрацію було жорстоко розігнано, щоб уникнути жертв, ми вирішили скасувати протест»³⁰⁴.

99. Свідки також згадували, що застосування сили для розгону мирних протестів російськими військовими призвело до поранення³⁰⁵ та смерті³⁰⁶ деяких учасників зібрання. Свідок з Енергодара (Запорізька область) описав, як у лютому 2022 року люди зібралися на блокпосту на в'їзді до міста, щоб висловити протест проти приходу військ Російської Федерації, під час якого, як стверджується, троє мирних протестувальників були вбиті, а кілька інших отримали поранення, коли солдати застосували гвинтівки для розгону натовпу. *«Кілька людей були поранені, а троє українських молодих людей віком до 35 років були вбиті. Місцеві жителі організували церемонію, щоб вшанувати їхню смерть. Стрілянина була гучною і створила відчуття страху і паніки в натовпі. Люди почали розходитися»*³⁰⁷.
100. Свідки також згадували, як окупаційна влада залякувала, переслідувала та затримувала учасників зібрань³⁰⁸, а також викрадала організаторів зібрань³⁰⁹ як засіб придушення мирних протестів. У зв'язку з цим свідок з Нової Каховки (Херсонська область) пригадала наслідки протесту 6 березня, на якому вона була присутня. *«Після цього [протесту] почалися жорстокі дії проти людей, які брали участь у демонстрації, їх намагалися знайти за фотографіями, які вони робили в той день. Журналіста, якого я знаю особисто, затримали на тиждень. Йому зламали ребра, після чого він виїхав на підконтрольну уряду територію»*³¹⁰. Свідок додала, що кілька інших людей, яких вона знала, також були затримані після протесту. Аналогічно, свідок з Бердянська (Запорізька область) згадував: *«Окупаційна влада шукала тих, хто брав участь у демонстраціях. На той час [червень/липень 2022 року] демонстрацій вже не було, але вони все ще шукали тих, хто долучився до них на ранній стадії [мається на увазі протести у березні 2022 року]»*³¹¹. Свідок зі Скадовська (Херсонська область) повідомив: *«На початку окупації люди були сміливими і виходили на мітинги, але потім почалися випадки викрадення, і коли викрадали тих, хто ініціював протести, люди почали боятися, оскільки зрозуміли, які наслідки можуть мати демонстрації»*³¹².

³⁰⁴ Там же, п. 17.

³⁰⁵ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.240, п. 36; UKR.WS.282, п. 8. Див. також UKR.WS.284, п. 12; UKR.WS.305, п. 35.

³⁰⁶ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.273, п. 23; UKR.WS.282, п. 8.

³⁰⁷ Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.282, п. 8.

³⁰⁸ Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.239, п. 19; UKR.WS.246, п. 10; UKR.WS.266, п. 100; UKR.WS.273, пп. 25-26.

³⁰⁹ Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.291, п. 11.

³¹⁰ Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.273, пп. 25-26.

³¹¹ Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.239, п. 19.

³¹² Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.291, п. 11.

V. Оновлені тимчасові рекомендації

БДПЛ закликає Російську Федерацію та Україну як сторони конфлікту:

- поважати та забезпечувати дотримання МГП та МППЛ на підконтрольних їм територіях;
- вживати всіх можливих заходів обережності, щоб уникнути і в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів;
- забезпечити захист гуманітарного персоналу, об'єктів і майна та негайно припинити будь-які прямі або невідомі напади на такі цілі;
- вжити необхідних заходів для проведення всебічного та неупередженого розслідування з метою встановлення причин прориву греблі Каховської ГЕС відповідно до міжнародних стандартів, притягнення винних до відповідальності, забезпечення доступу до засобів правового захисту та відшкодування збитків;
- забезпечити утримання всіх військовополонених у місцях інтернування, які повністю відповідають Третій Женевській конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, забезпечити поводження з ними з повною повагою, що надається їм відповідно до Конвенції, а також розслідувати всі випадки серйозних порушень МГП щодо поводження з ними та притягнути до відповідальності винних у таких порушеннях;
- забезпечити свободу пересування та повернення цивільних осіб, які евакуюються або переміщуються в інший спосіб;
- забезпечити проведення незалежних і неупереджених розслідувань усіх звинувачень у серйозних порушеннях МГП і МППЛ і притягнення до відповідальності винних у ході справедливих судових процесів відповідно до міжнародного права і стандартів;
- ратифікувати Римський статут і офіційно стати членами Міжнародного кримінального суду.

БДПЛ закликає Російську Федерацію:

- припинити використання зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в густонаселених районах;
- поважати статус військовополонених і негайно припинити переслідування захоплених в полон комбатантів лише за те, що вони брали безпосередню участь у бойових діях;
- невідкладно створити змішані медичні комісії для сприяння репатріації поранених, тяжкопоранених, хворих і тяжкохворих військовополонених відповідно до Третньої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими;

- припинити викрадення, свавільні затримання та примусові зникнення цивільних осіб на окупованих Російською Федерацією територіях та звільнити тих, хто наразі незаконно утримується під вартою;
- припинити піддавати цивільне населення на окупованих Російською Федерацією територіях позасудовим стратам, катуванням та іншим формам жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство;
- припинити примусове переміщення або депортацію цивільних осіб, у тому числі дітей, в межах українських територій, окупованих Російською Федерацією, або на територію Російської Федерації та Білорусі;
- звільнити всіх українських цивільних осіб, які були депортовані до Російської Федерації та утримуються там внаслідок збройного конфлікту;
- поважати основні принципи правового режиму окупації та утримуватися від внесення незворотних змін до статусу українських територій, що перебувають під військовою окупацією;
- негайно припинити тиск або примус щодо цивільного населення для зміни громадянства та забезпечити, щоб доступ до прав і послуг на окупованих територіях не залежав від набуття російського громадянства, включаючи доступ до працевлаштування, пенсій, соціальних виплат, медичного обслуговування, гуманітарної допомоги, освіти, батьківських прав, прав власності та свободи пересування;
- поважати право на мирні зібрання людей, які проживають на окупованих Російською Федерацією територіях України, в тому числі під час мирної участі у несанкціонованих зібраннях і демонстраціях, та утримуватися від застосування надмірної сили для розгону мирних протестів;
- припинити практику примусу громадян України з окупованих районів України до служби в збройних силах Російської Федерації;
- припинити практику так званої «депортації» цивільних осіб з окупованих територій на підконтрольну українському урядові територію; та
- ліквідувати так званий «процес фільтрації» цивільного населення.

БДПЛ закликає Україну:

- поважати, захищати та забезпечувати повну реалізацію права на справедливий судовий розгляд для всіх осіб, обвинувачених у злочинах, пов'язаних з військовим нападом Російської Федерації на Україну, включаючи воєнні злочини;
- підписати законопроект («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права (№2689)»), ухвалений Парламентом у травні 2021 року, покликаний гармонізувати Кримінальний кодекс України з міжнародним кримінальним правом та МГП, що дозволить українській владі ефективно розслідувати та переслідувати порушення МГП, вчинені на її території;
- внести зміни до кримінального законодавства щодо «колабораційної діяльності», щоб усунути будь-яку правову невизначеність та забезпечити відповідність Закону

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» міжнародним правовим стандартам; та

- забезпечити ретельну оцінку кожного окремого випадку колабораційної діяльності, зокрема, чи співпрацювала обвинувачена особа з окупаційною владою під примусом або тиском і в якій мірі, а також гарантувати постійне дотримання узгоджених на міжнародному рівні стандартів неупередженості, незалежності та ретельності, а також гарантій справедливого судового розгляду.